

Kijk.. dan zie je het!

Huiselijk geweld geteld en verdiept

Cijfers 2010 t/m 2012

« waakzaam en dienstbaar »

Kijk.. dan zie je het!

Huiselijk geweld geteld en verdiept

Cijfers 2010 t/m 2012

In opdracht van

Mariëtte Christophe, programmaleider Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietaak.

Met speciale dank aan

Mario Plomp, VTS Politie Nederland, domein bedrijfsvoering, Eltjo Lenting Programmabureau huiselijk geweld en de politietaak, de coördinatoren huiselijk geweld binnen de politie en alle eenheden van politie, Arrondissementsparketten en hulpverleningsorganisaties die betrokken zijn bij de aanpak van huiselijk geweld.

Analyse

Antoon Smulders, Bureau Beke

Opmaak

Marcel Grotens, Bureau Beke

Omslagfoto

Joana Croft, stock.xchng

Henk Ferwerda en Manon Hardeman

Kijk..dan zie je het!

Huiselijk geweld geteld en verdiept

© Bureau Beke, Arnhem 2013

ISBN 978-90-75116-88-5

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1. Onderzoek naar huiselijk geweld	9
1.1 De zesde rapportage en de begrippen	9
1.2 De maatschappelijke aandacht voor huiselijk geweld	11
1.3 Methoden van onderzoek	12
1.4 De waarde van de bronnen	13
1.5 Leeswijzer	14
2. Huiselijk geweld geteld	15
2.1 De aantallen en het perspectief	15
2.2 Huiselijk geweld naar soort	16
2.3 Slachtoffers, getuigen en verdachten: algemene kenmerken	18
2.4 De persoon op wie het geweld is gericht	20
2.5 De follow-up	21
3. Uitgelicht	23
3.1 Kindermishandeling	23
3.2 Ouder(en)mishandeling	27
3.3 Huiselijk geweld en dierenmishandeling	29
3.4 Dodelijk huiselijk geweld	30
4. Huiselijk geweld verdiept	33
4.1 Over de incidenten	33
4.2 Over de slachtoffers	34
4.3 Over de verdachten	35
4.4 Acties binnen en buiten de politie na het incident	36
4.5 Ontwikkelingen in de tijd	40
5. De balans opgemaakt	41
Geraadpleegde bronnen	45
Bijlagen	49

Voorwoord

Voor u ligt de rapportage 'Kijk.. dan zie je het!' die in opdracht van het landelijk programma Huiselijk Geweld en de Politietaak is uitgevoerd door Bureau Beke te Arnhem. Het is de zesde keer dat er over de politiecijfers wordt gerapporteerd en daarnaast heeft deze rapportage iets extra's en daarmee is het een bijzondere rapportage. Naast de politiecijfers over de periode 2010 tot en met 2012, die u in hoofdstuk 2 '*Huiselijk geweld geteld*' aantreft, bevat deze rapportage in hoofdstuk 4 '*Huiselijk geweld verdiept*' de resultaten van de verdiepende analyse van 322 incidenten huiselijk geweld uit 2010 en de afhandeling daarvan binnen de keten. In hoofdstuk 3 '*Uitgelicht*' wordt stilgestaan bij een aantal belangrijke onderwerpen met betrekking tot huiselijk geweld. Het gaat om kindermishandeling, ouder(en)mishandeling, huiselijk geweld en dierenmishandeling en dodelijk huiselijk geweld.

De vorige, vijfde, rapportage dateert alweer van 2008. Voor wat betreft het vervaardigen van de jaarlijkse rapportage moet 2009 als overgangsjaar worden gezien.

Door de gefaseerde landelijke invoer van een nieuw registratiesysteem binnen de Nederlandse politie, de Basis Voorziening Handhaving (BVH), was het niet mogelijk betrouwbare cijfers te genereren. Op basis van de resultaten van een steekproef in 2010 en 2011 is besloten uit te gaan van de gegevens van de afgelopen drie jaar.

De inrichting van BVH maakt het mogelijk dat 'lichtere' vormen van huiselijk geweld nu als incident huiselijk geweld op een herkenbare wijze (projectcode) worden vastgelegd. Het gaat dan vooral om incidenten die niet tot een strafrechtelijke interventie leiden, maar wel in BVH worden vastgelegd. Komt de politie een volgende keer bij zo'n adres dan is er reeds informatie beschikbaar die van belang kan zijn voor de verdere afhandeling.

De verfijnde registratie heeft ook geleid tot een trendbreuk in het aantal door de politie geregistreerde incidenten. Werden in 2008 nog 63.841 incidenten huiselijk geweld gemeten, vanaf 2010 en volgende jaren zien we een stijging en in 2012 zijn in totaal 95.541 incidenten geregistreerd. Naast de ogenschijnlijk forse stijging van het aantal incidenten is er in absolute aantallen sprake van een afname van de aantallen aangiften, aanhoudingen en verhoorde verdachten. Het aantal ingezonden dossiers naar het Openbaar Ministerie is toegenomen.

Dagelijks is de politie betrokken bij de afhandeling van huiselijk geweld incidenten. Meestal via een 112-melding, of nadat een slachtoffer zich gemeld heeft bij de balie van het politiebureau of na een verwijzing vanuit het steunpunt Huiselijk Geweld (SHG)/Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). Afhankelijk van de ernst van de situatie houdt de politie de pleger aan en/of start zij, namens de burgemeester, de procedure (taxatie) voor het opleggen van een tijdelijk huisverbod. Sinds de Wet Tijdelijk Huisverbod in januari 2009 van kracht is, heeft de politie 14.837 keer een beoordeling voor een huisverbod gedaan. Dit heeft geresulteerd in 11.697 huisverboden (tot eind 2012). Dat zijn er gemiddeld 56 per week.

Het Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietoek (LPHG) dat vanaf 2003 bestaat, is opgezet met als belangrijkste doelstelling “dat de politie adequaat en professioneel reageert op alle incidenten van huiselijk geweld”. Hiervoor onderhoudt het programmabureau een satellietstructuur (op strategisch-tactisch niveau en taakaccenthouders op operationeel niveau) voor de aanpak van huiselijk geweld in alle politie-eenheden. Daarnaast functioneert het programmabureau als aanspreekpunt voor al haar satellieten en ketenpartners op landelijk niveau.

Met de komst van de Nationale Politie in 2013 wordt het onderwerp huiselijk geweld opnieuw geborgd binnen de Nationale Politie, zodat de continuïteit in de aandacht voor dit onderwerp niet zal worden verstoord.

De voorliggende rapportage, eveneens een belangrijke activiteit van het LPHG, verschijnt op het moment dat de resultaten van de onderzoeken van de commissies Deetman en Samson naar seksueel misbruik van kinderen bekend zijn. De bevindingen en aanbevelingen hebben geleid tot bestuurlijke aandacht voor en prioritering van de aanpak van kindermishandeling en seksueel misbruik van kinderen.

De aangetroffen cijfers in de politieregistraties bevestigen een oververtegenwoordiging van minderjarigen als slachtoffer van seksueel misbruik in de huiselijke kring; van alle slachtoffers van seksueel huiselijk geweld is 72,5 procent jonger dan achttien jaar.

De inmiddels onder leiding van de huidige burgemeester van Amsterdam ingestelde Taskforce Kindermishandeling, waarin ook de Nationale Politie participeert, heeft als opdracht de uitvoering van het Actieplan Kinderen Veilig (2012-2016) kritisch te volgen, specifieke thema's uit het actieplan hoog op de agenda te houden en nieuwe kansrijke initiatieven te stimuleren.

Jongeren zijn niet alleen vaak het slachtoffer van huiselijk geweld. We constateren ook dat een groeiend aantal jeugdigen (12-18 jaar) of jong volwassenen (18-24 jaar) zich schuldig maakt aan geweld tegen hun ouder(s). Oudermishandeling is een relatief nieuw fenomeen waarvan de aard en omvang de komende tijd verder in kaart zullen moeten worden gebracht.

Mishandeling van ouderen komt steeds meer op de agenda te staan. Angst voor de gevolgen bij het doorbreken van geweld speelt een belangrijke rol in situaties van afhankelijkheid, zoals bij ouderenmishandeling. Een vergrijzende samenleving, waar steeds meer ouderen langer leven en steeds meer (mantel)zorg behoeven, levert ook haar schaduwkanten op: geweld (vaak uit onmacht) alsmede financiële uitbuiting door (klein)kinderen, verzorgers en derden.

Als we spreken over nieuwe fenomenen dan geldt dat ook voor de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling; ook wel aangeduid met de *cruelty link*. De komst van collega's van de dierenpolitie zorgt voor een toename van het aantal casussen waarin sprake is van huiselijk geweld en aantasting van dierenwelzijn.

Onderzoek onder slachtoffers in de vrouwenopvang bevestigt deze relatie en heeft aangetoond dat het mishandelen van huisdieren in 50 procent van de incidenten ook een aanwijzing kan zijn dat kinderen of partners worden mishandeld. Daarnaast laat dergelijk onderzoek zien dat slachtoffers de stap naar de vrouwenopvang c.q. het verlaten van de woning uitstellen vanwege de aanwezigheid van een huisdier en angst voor de gevolgen voor hun dier.

In de samenleving zijn veranderingen gaande die van invloed zijn op de aandacht voor en aanpak van huiselijk geweld en de bijdrage van de Nationale Politie hieraan. De economische recessie veroorzaakt meer stress in huishoudens en mede daardoor een toename van de dreiging van geweld. De decentralisatie van veel taken door de rijksoverheid naar de gemeenten, alsmede minder geld voor hulp en zorg is gaande. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning wordt herzien.

Op 1 juli 2013 is de Wet Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling in werking getreden. De wet stelt de invoering van een meldcode in meerdere sectoren (zoals gezondheid, welzijn, onderwijs, defensie en justitie) verplicht. Professionals in deze sectoren moeten bij vermoedens en/of signalen van huiselijk geweld of kindermishandeling conform vijf stappen handelen.

Gebleken is dat de aanwezigheid van een dergelijke meldcode resulteert in het vaker melden.

Een andere verandering betreft de transitie van de jeugdzorg. Gemeenten worden verantwoordelijk voor de jeugdzorgtaken, hetgeen zal resulteren in een directere samenwerking tussen de SHG's en de AMK's.

Een derde verandering betreft die van de Veiligheidshuizen. Zij zullen geïntegreerd worden aan de vijftientig Veiligheidsregio's. Met daarbij de focus op complexe casuïstiek, waarvoor ketenoverstijgende samenwerking randvoorwaarde is voor een goede oplossing. Daarbij zal men uitgaan van één gezin, één plan en één gisiseur.

Tot slot. Huiselijk geweld ofwel geweld in afhankelijkheidsrelaties is een complex en breed verspreid fenomeen in alle lagen van de bevolking. Het is moeilijk te bestrijden. Uit bevolkingsonderzoek blijkt dat er in Nederland ongeveer 1.000.000 mensen slachtoffer zijn van incidenteel huiselijk geweld (een tot en met tien keer per jaar). Ruim 200.000 personen zijn slachtoffer van ernstig, structureel c.q. evident huiselijk geweld (meer dan tien keer per jaar). Elk individu is er een, elk gezin kent zijn eigen geschiedenis, elke relatie heeft haar eigen dynamiek en patronen en elke combinatie van problemen verschilt bij individuen of gezinnen. De aanpak vraagt om maatwerk. Maatwerk en samenwerken in een keten of in een netwerk, waarbij ook de eigen kracht van het gezin i.c. de gezinsleden of familie niet moet worden vergeten. Buren, vrienden en familie kunnen nog meer betrokken worden bij de aanpak van en bijdrage aan een duurzame oplossing van dit hardnekkige fenomeen met zijn vele kwetsbare slachtoffers. Het is van belang dat er goed wordt gekeken naar deze groep slachtoffers. We kijken wel maar we moeten goed kijken om het te zien.

De politie zal haar kerntaken (beschermen, begrenzen en bekrachtigen) blijven uitvoeren in de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling.

“Een veilig thuis” daar maken wij ons als Politie nu en ook de komende jaren sterk voor!

Mariëtte Christophe, MPA

Commissaris van Politie,
programmалеider Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietaak

1. Onderzoek naar huiselijk geweld

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de wijze waarop er in opdracht van het Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietoets sinds 2004 onderzoek wordt uitgevoerd naar de aard, omvang en achtergronden van huiselijk geweld. Voorts wordt stilgestaan bij de definities, de maatschappelijke aandacht voor het onderwerp en ook worden de methoden van onderzoek geschetst. We besluiten dit hoofdstuk met een leeswijzer.

1.1 De zesde rapportage en de begrippen

Sinds 2004 wordt in opdracht van de Landelijk Programmaleider 'Huiselijk Geweld en de Politietoets' in nauwe samenwerking met Voorziening tot Samenwerking Politie Nederland en alle eenheden van de politie jaarlijks een analyse gemaakt van de omvang, aard en kenmerken van huiselijk geweld, de slachtoffers en de verdachten. Hierover verschenen in de afgelopen jaren de rapportages *'De voordeur op een kier'*, *'Binnen zonder kloppen'*, *'Met de deur in huis'* en *'Huiselijk Geweld Gemeten, 2007 en 2008'*.¹

Na een aantal jaren verschijnt nu de zesde rapportage, die iets anders van opzet is dan de eerdere rapportages. Naast het feit dat er nieuwe cijfers over meerdere jaren (van 2010 tot en met 2012) gepresenteerd worden, is er bij een landelijke steekproef van ruim 300 huiselijk geweld incidenten verdiepend onderzoek uitgevoerd. Deze rapportage valt dan ook uiteen in twee delen: *'huiselijk geweld geteld'* en *'huiselijk geweld verdiept'*.

In de reeks van rapportages valt het op dat er over het jaar 2009 niet gerapporteerd is. Dit heeft te maken met het feit dat alle politieregio's in 2009 zijn gaan werken met een nieuw registratiesysteem, de Basisvoorziening Handhaving (BVH). Op basis van nader onderzoek is besloten om geen gebruik te maken van de cijfers uit 2009. Deze cijfers zijn vooral te zien als overgangscijfers die sterk beïnvloed zijn door de introductie van en gewenning aan BVH.

1. De rapportages zijn opgenomen in de literatuurlijst en in te zien op www.huiselijkgeweld.nl.

De begrippen

Bij het onderwerp huiselijk geweld is het allereerst van belang om aan te geven wat eronder verstaan wordt. Sinds 2004 is daar binnen de politie de volgende afspraak over gemaakt c.q. wordt onderstaande definitie gehanteerd.²

Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer is gepleegd. Hierbij wordt onder geweld 'aantasting van de persoonlijke integriteit' verstaan, waarbij een onderscheid gemaakt wordt in lichamelijk, seksueel en psychisch huiselijk geweld, belaging ('stalking') en bedreiging. De dader is de (ex-)partner, een gezins- of familielid of een huisvriend van het slachtoffer.

Het soort huiselijke geweld wordt bepaald aan de hand van de maatschappelijke klassen in BVH. Zo wordt een mishandeling in de huiselijke sfeer ondergebracht onder lichamelijk huiselijk geweld.

Sinds 2004 werkt de Nederlandse politie bij haar registratie van incidenten met een zogeheten 'projectcode huiselijk geweld'. Dankzij deze projectcode is het mogelijk om uit BVH overzichten te genereren van het aantal incidenten huiselijk geweld uitgesplitst naar soort.

Tot slot is het van belang om een aantal kernbegrippen de revue te laten passeren. Het betreft de begrippen incident, melding en aangifte. Incident is een breed begrip. Een incident is een voorval of gebeurtenis. Er kan daarbij sprake zijn van een melding (telefonisch of mondeling), de politie kan zelf iets signaleren of er wordt aangifte gedaan van het voorval. Al deze activiteiten worden vastgelegd in de Basis Voorziening Handhaving (BVH). Een aangifte is een melding van een strafbaar feit of een vermoeden daarvan dat op papier wordt gesteld en door de melder (aangever) wordt ondertekend. Met melding worden de meldingen bedoeld op grond waarvan de meldkamer een politiewagen ter plaatse stuurt als er mogelijk sprake is van huiselijk geweld. Een aangifte is het officieel bij de politie aangifte doen van een strafbaar feit op papier en ondertekend met het verzoek dit te vervolgen.

2. Concern Informatiemanagement Politie, 2004.

1.2 De maatschappelijke aandacht voor huiselijk geweld

Het onderwerp huiselijk geweld komt rond 2000 landelijk op de agenda. Dit heeft te maken met het interdepartementale project 'Voorkomen en bestrijden van huiselijk geweld'. In de nota 'Privé geweld-publieke zaak' (2002) wordt huiselijk geweld aangemerkt als een gezondheids- en veiligheidsprobleem. Deze nota legt nog meer dan in de jaren hiervoor een basis voor een brede interdisciplinaire aanpak door zowel de politie, het Openbaar Ministerie als de hulpverlening. Vanaf dit moment komt er meer en meer aandacht voor het onderwerp. Een aantal belangrijke zaken zetten we op een rij.

- de politie stelt in 2003 een landelijke projectleider huiselijk geweld aan;
- de politie start in 2004 een traject om te komen tot eenduidige registratie;
- het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport introduceert het Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld (ASHG);
- sinds 1 januari 2000 heeft Nederland een landelijk netwerk van Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK), ontstaan uit de vroegere Bureaus Vertrouwensartsen;
- op 1 januari 2009 is de Wet tijdelijk huisverbod in werking getreden, waardoor de burgemeester de bevoegdheid heeft om bij acute dreiging van huiselijk geweld de pleger voor tien dagen uit huis te plaatsen;
- sinds 1 juli 2013 zijn beroepskrachten verplicht een meldcode te gebruiken bij vermoedens van geweld in huiselijke kring.
- in september 2013 is de regiovisie – waarin ondersteuning wordt geboden voor de ontwikkeling en implementatie van regionale beleidsplannen – aanvaard door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Vanaf 2000 is er politiek gezien meer aandacht voor huiselijk geweld.³ Sinds kort wordt er in de Tweede Kamer gesproken over geweld in afhankelijkheidsrelaties. Het gaat hierbij om geweld jegens iemand die kleiner, onmachtiger en kwetsbaar is, wat deze persoon afhankelijk maakt. Dit kan gaan om geweld in de huiselijke kring, binnen instellingen of door mantelzorgers/vrijwilligers. Voorbeelden hiervan zijn: (ex-)partnergeweld, kindermishandeling, oudermishandeling, ouderenmishandeling, eengerelateerd geweld, seksueel misbruik, vrouwelijke genitale verminking en huwelijksdwang.

3. Zie de volgende beleidsnotities: Kamerstukken II (2011-2012). 28 345, nr. 117 en Kamerstukken II (2012-2013). 33 400 XVI, nr. 14.

Het kabinet wil geweld in afhankelijkheidsrelaties zoveel mogelijk terugdringen en proberen te voorkomen. Eind 2011 is er een aanpak geformuleerd die gebaseerd is op drie pijlers:

- het versterken van de positie van slachtoffers,
- het gericht opsporen en aanpakken van daders,
- het doorbreken van intergenerationele overdracht van geweld.

Een dergelijke aanpak vraagt om actie in alle stadia waarbinnen geweld kan voorkomen, oftewel een ketenaanpak. Er wordt eerst geprobeerd om geweld zo veel mogelijk te voorkomen of het zo vroeg mogelijk te signaleren. Als er toch geweld in afhankelijkheidsrelaties plaatsvindt dan moet dit zo snel mogelijk gestopt worden en de schade moet worden beperkt. Hierbij is een gezamenlijke inzet op allerlei niveaus (burgers, professionals en overheden) noodzakelijk. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- Familie, vrienden en burens kunnen een grote rol spelen in alle stadia van de ketenaanpak. Om burgers bewust te maken van deze verantwoordelijkheid is de campagne 'Geweld in huiselijke kring' in het leven geroepen.
- Professionals, zoals huisartsen en jeugdzorg, vervullen een sleutelrol. Om de signalering van geweld in afhankelijkheidsrelaties te verbeteren, is er een verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling opgezet. Deze meldcode bestaat uit vijf stappen die de handelingen bij het signaleren van geweld in afhankelijkheidsrelaties in kaart brengen. Daarnaast is er een meldplicht voor mishandeling in zorgrelaties opgenomen om de signalering van geweld binnen professionele relaties in de zorg te verbeteren.
- Gemeenten moeten een grotere rol gaan spelen bij het voorkomen van en reageren op geweld in afhankelijkheidsrelaties. Een gemeenteambtenaar staat in de reeks van overheden dicht bij de burger, waardoor het makkelijker is om contact te maken met kwetsbare personen die met geweld te maken hebben.

1.3 Methoden van onderzoek

In deze paragraaf gaan we in op de methoden van onderzoek. Zoals aangegeven, rapporteren we over twee onderzoeksactiviteiten. Allereerst gaat het in hoofdstuk 2 om de door de politie geregistreerde incidenten huiselijk ge-

weld van 2010 tot en met 2012. Dit hoofdstuk levert conform de eerdere rapportages landelijke informatie op. De gegevens zijn in nauwe samenwerking met VTS Politie Nederland met behulp van de GIDS kubus gegenereerd.⁴

Zoals eerder aangegeven, is dit een bijzondere rapportage, want naast het presenteren van de cijfers van 2010 tot en met 2012 is er ook een verdiepende analyse uitgevoerd van 322 incidenten huiselijk geweld uit 2010. In de verdiepende analyse die beschreven wordt in hoofdstuk 3 is er niet alleen ingezoomd op de incidenten, de slachtoffers, getuigen en verdachten, maar is ook in kaart gebracht welke niet-strafrechtelijke en strafrechtelijke acties er geweest zijn na een incident.

De steekproef voor het verdiepende onderzoek is tot stand gekomen door in iedere politieregio 25 procent van alle incidenten huiselijk geweld uit week 45 van 2010 nader te analyseren.⁵ De dataverzameling van de op deze wijze geselecteerde 322 incidenten is per incident aan de hand van een analyseformat uitgevoerd door de politie, de hulpverlening en het Openbaar Ministerie⁶. De analyse van de gegevens is uitgevoerd door Bureau Beke. Voor alle in het onderzoek bekende slachtoffers en verdachten is een antecedentenonderzoek uitgevoerd. De steekproef van 322 incidenten uit 2010 is een goede afspiegeling van het totaal aantal incidenten, zo blijkt uit een analyse van een aantal kernvariabelen.

1.4 De waarde van de bronnen

Net als in voorgaande jaren zijn de door de politie geregistreerde incidenten het uitgangspunt van de analyse. Zoals bekend, komen niet alle incidenten ter kennis van de politie, waardoor politiecijfers slechts een deel van de werkelijke omvang van een probleem laten zien. Het is bekend dat *het dark number* bij huiselijk geweld groot is. Zo weten we uit bevolkingsonderzoek dat ruim negen procent, wat neer komt op 1.000.000 mensen, van de Nederlandse bevolking de afgelopen vijf jaar slachtoffer van huiselijk geweld was. Daarnaast zijn ruim 200.000 personen slachtoffer van ernstig, structureel c.q. evident huiselijk geweld.⁷

-
4. Bijlage 1 geeft weer welke maatschappelijke klassen (incidentcodes) deel uitmaken van de projectcode huiselijk geweld en hoe deze zijn onderverdeeld naar soort huiselijk geweld.
 5. In bijlage 2 is de onderzoeksinstructie voor de regionaal coördinatoren huiselijk geweld opgenomen.
 6. Voor geïnteresseerden zijn de analyseformats op te vragen bij de onderzoekers.
 7. Van der Veen & Bogaerts, 2010.

Van veel incidenten wordt geen aangifte of melding gedaan bij de politie en deze incidenten worden dus ook niet geregistreerd. Dit heeft onder meer te maken met de afhankelijke positie waarin slachtoffers veelal zitten en schaamte en angst omdat ze niet weten wat de politie gaat doen.

Het *dark number* bij huiselijk geweld is weliswaar groot, maar neemt in de loop der jaren wel af, zo blijkt uit onderzoek. In 1997 werd door slachtoffers van huiselijk geweld in twaalf procent van de gevallen melding gemaakt bij de politie.⁸ In 2010 is dit percentage gestegen naar twintig procent.⁹ Dit is een positieve ontwikkeling.

Incidenten in het registratiesysteem van de politie (BVH) zijn om genoemde redenen minder geschikt om inzicht te geven in de feitelijke omvang van een criminaliteitsvorm zoals huiselijk geweld. De cijfers zijn wel zeer bruikbaar als het gaat om de aard en kenmerken van huiselijk geweld – de persoonsgebonden en incidentgebonden factoren – en de eventuele veranderingen in de tijd daarin.

1.5 Leeswijzer

De rest van dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 '*Huiselijk geweld geteld*' wordt ingegaan op de door de politie geregistreerde incidenten huiselijk geweld tussen 2010 en 2012. In hoofdstuk 3 '*Uitgelicht*' is er bijzondere aandacht voor de thema's kindermishandeling, huiselijk geweld tegen ouderen en ouders, huiselijk geweld en dierenmishandeling en huiselijk geweld in relatie tot moord en doodslag. Hoofdstuk 4 '*Huiselijk geweld verdiept*' staat in het teken van het verdiepende onderzoek naar 322 incidenten huiselijk geweld en in hoofdstuk 5 maken we de balans van het onderzoek op. Hoofdstuk 5 kan gezien worden als een samenvatting.

8. Van Dijk, Flight, Oppenhuis & Duesmann, 1997.

9. Van der Veen & Bogaerts, 2010.

2. Huiselijk geweld geteld

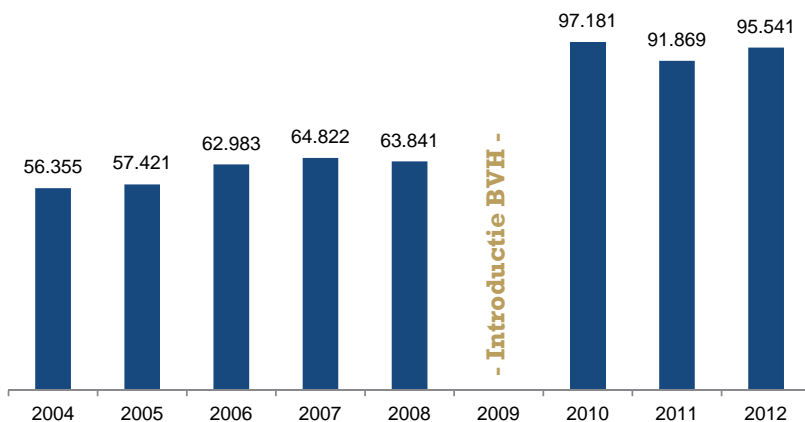
In dit hoofdstuk belichten we de door de politie geregistreerde incidenten huiselijk geweld uit 2010, 2011 en 2012 waarbij we zo af en toe ook terugkijken op de jaren daarvoor. In de presentatie van de cijfers maken we vooral gebruik van de meest actuele gegevens uit 2012.¹⁰

2.1 De aantallen en het perspectief

In figuur 1 is te zien dat er in 2012 in totaal 95.541 incidenten huiselijk geweld door de politie zijn geregistreerd. Wat direct opvalt in de figuur, is dat er na 2009 – met introductie van BVH – sprake is van een trendbreuk. Voor dat jaar was er jaarlijks sprake van rond de 63.000 geregistreerde incidenten en daarna loopt het aantal op naar ruim 97.000 in 2010, bijna 92.000 in 2011 en zoals gezegd 95.541 in 2012. De vraag is hoe dit te verklaren is.

Op basis van een verdiepend onderzoek naar de cijfers uit 2009 is bekend dat huiselijk geweld in BVH fijnmaziger c.q. beter wordt geregistreerd dan in de drie politieregistratiesystemen die voorheen werden gebruikt. Het betreft vooral een betere registratie van de vormen ‘huiselijke twist’ en ‘ruzie zonder gevolgen’. We gaan er dan ook van uit dat de aantallen die tussen 2010 en 2012 geteld worden beter zijn dan daarvoor en een goede afspiegeling zijn van het huiselijk geweld dat ter kennis van de politie komt.

Figuur 1 – Aantal geregistreerde incidenten huiselijk geweld tussen 2004 en 2012

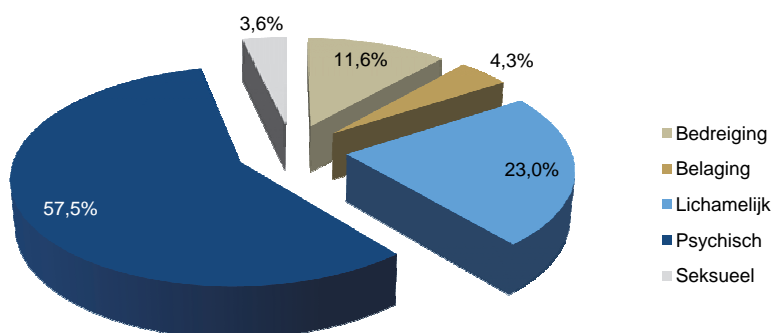
10. Zie bijlage 3 voor een volledig overzicht van de cijfers van 2010, 2011 en 2012.

Wanneer het aantal huiselijk geweld incidenten uit 2012 gerelateerd wordt aan het aantal inwoners in Nederland¹¹ betekent dit dat er 5,7 incidenten huiselijk geweld per 1.000 inwoners voorkomen. Verder blijkt dat van iedere 100 incidenten die in 2012 ter kennis van de politie komen er 2,4 te typeren zijn als huiselijk geweld. Wanneer er ingezoomd wordt op twee veelvoorkomende geweldsincidenten (bedreigingen en mishandelingen) blijkt het aandeel van huiselijk geweld daarbinnen relatief groot te zijn. *Van iedere 100 bedreigingen in ons land vinden er ruim 26 in de huiselijke sfeer plaats (26,6%).* Een dergelijk aantal vinden we ook bij mishandelingen, want van iedere 100 mishandelingen zijn er bijna 26 (25,7%) als huiselijk geweld te typeren.

2.2 Huiselijk geweld naar soort

De term huiselijk geweld – zoals gebruikt binnen de in hoofdstuk 1 gepresenteerde definitie – is vooral een werkdefinitie en zeker geen juridische kwalificatie. Sinds de introductie van de definitie wordt er een onderscheid gemaakt in de volgende vijf soorten huiselijk geweld: bedreiging, belaging of stalking en lichamelijk, psychisch en seksueel geweld. Per soort is een verzameling van door de politie gebruikte incidentcodes (maatschappelijke klassen) ondergebracht.¹² In figuur 2^a is te zien dat het leeuwendeel van het huiselijk geweld in Nederland in 2012 bestaat uit psychisch geweld (57,5%) en lichamelijk geweld (23%).¹³ Om de ontwikkeling te schetsen is, zijn de gegevens uit 2008 in figuur 2^b opgenomen.

Figuur 2a – Huiselijk geweld naar soort in 2012 in percentages

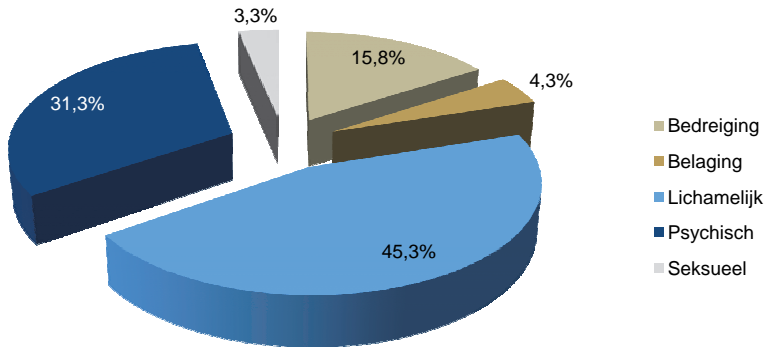

11. Bron: CBS, bevolkingsaantallen per 1 januari 2013.

12. Zie bijlage 2.

13. Zie bijlage 3, tabel 1 en 2 voor de cijfers van 2010-2012.

Figuur 2b – Huiselijk geweld naar soort in 2008 in percentages

Wanneer we de verhoudingen in 2012 vergelijken met die in 2008 (voor invoering van BVH) blijkt dat er in 2012 naar verhouding veel meer psychisch huiselijk geweld is. De toename van het aantal geregistreerde incidenten na 2009 komt, met andere woorden, vooral bij het psychisch huiselijk geweld terecht. Dit heeft alles te maken met de verfijning in de registratie in BVH.¹⁴ In absolute aantallen is dit nog beter zichtbaar getuige de cijfers met betrekking tot psychisch huiselijk geweld in tabel 1. Ook is te zien dat lichamelijk huiselijk geweld in absolute zin afneemt tussen 2008 en 2012 en dat er in 2012 ook veel minder incidenten in de categorie 'overige' terechtkomen. Dit laatste duidt erop dat er beter wordt geregistreerd.

Tabel 1 - Huiselijk geweld naar soort en overige in 2008 en 2012 in absolute aantallen

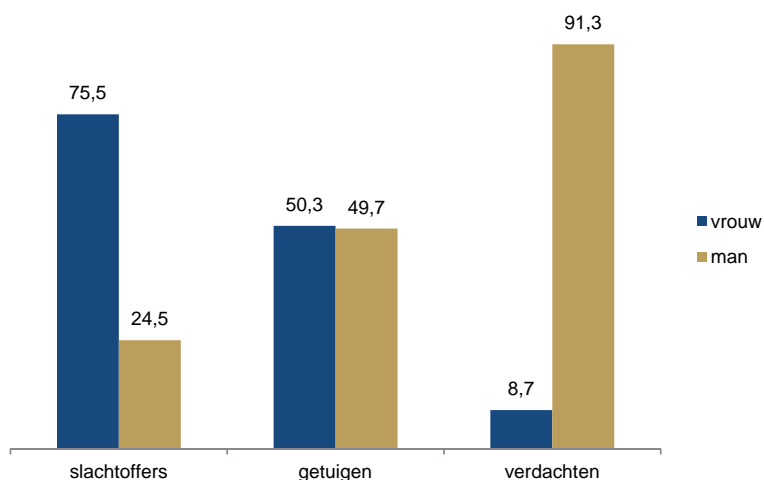
	2008	2012
Bedreiging	8.438	10.425
Belaging	2.305	3.887
Lichamelijk	24.109	20.592
Psychisch	16.653	51.575
Seksueel	1.753	3.189
Overige	10.583	5.873
Totaal	63.841	95.541

14. In BVH vallen ruzie/twist zonder gevolgen, chantage/afpersing, huisvredebreuk en vernieling ook onder psychisch huiselijk geweld

2.3 Slachtoffers, getuigen en verdachten: algemene kenmerken

Bij huiselijk geweld zijn drie actoren van belang. Het betreft de slachtoffers, de getuigen en de verdachten. Op deze groepen zoomen we nader in. Slachtoffers – zo laten de meest recente cijfers uit 2012 zien¹⁵ – zijn vooral vrouwen (75,5%). Psychisch huiselijk geweld kent relatief meer mannelijke slachtoffers (36,1%). Bij getuigen van huiselijk geweld is er nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen, zo laat figuur 3 zien. Heel anders is het bij de verdachten, die zijn in negen van de tien gevallen van het mannelijke geslacht¹⁶.

Figuur 3 – Slachtoffers, getuigen en verdachten naar sekse in 2012 in percentages

De leeftijdsverdeling van de drie actoren laat een aantal interessante zaken zien.¹⁷ Slachtoffers en verdachten – zo blijkt uit figuur 4 – zijn vooral tussen de 25 en 45 jaar oud. Dat is een indicatie voor het feit dat huiselijk geweld zich vooral tussen (ex-)partners afspeelt. Wel valt op dat een klein deel van de verdachten (4,5%) tussen de twaalf en achttien jaar is.¹⁸

15. Zie bijlage 3, tabel 3 voor de gegevens van 2010-2012.

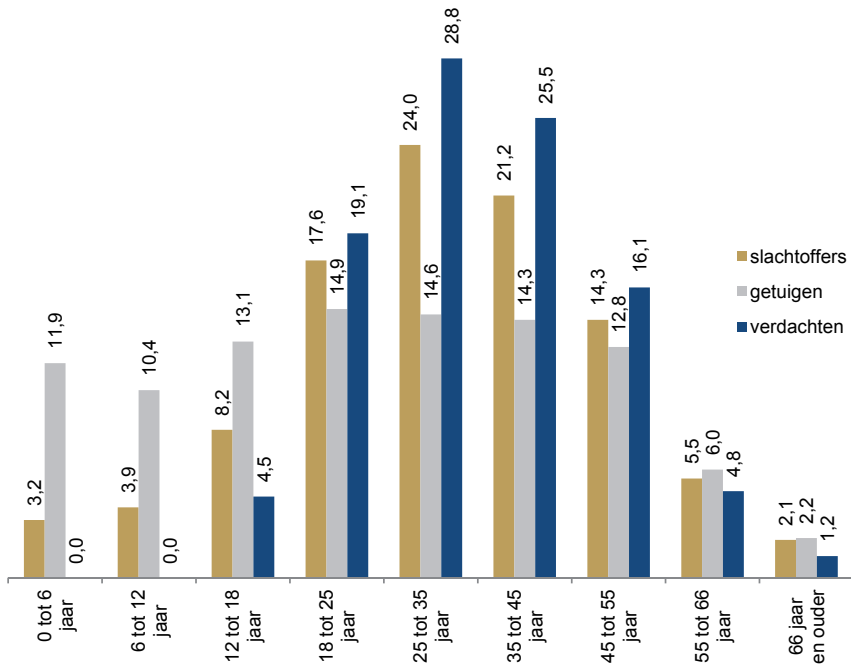
16. De aantallen waarover de analyses in 2012 zijn uitgevoerd, zien er als volgt uit: slachtoffers N=23.156; getuigen N=26.258 en verdachten N=14.961. Voor 2010 en 2011 zijn de aantallen vergelijkbaar.

17. Zie bijlage 3, tabel 4, 5 en 6 voor de gegevens van 2010-2012.

18. Deze groep is in de afgelopen jaren overigens niet groter geworden.

Verder is de relatief jonge leeftijd van veel getuigen van huiselijk geweld opmerkelijk, want maar liefst een op de drie getuigen (35,4%) is jonger dan achttien jaar. In hoofdstuk 3 'uitgelicht' wordt nader ingegaan op de onderwerpen kindermishandeling, oudermishandeling en ouderenmishandeling.

Figuur 4 – Leeftijdverdeling slachtoffers, getuigen en verdachten in 2012 in percentages

Etniciteit

Tot slot is er gekeken naar het geboorteland van de slachtoffers en de verdachten. Dit dient niet verward te worden met de etnische achtergrond van de slachtoffers en verdachten. Iemand kan immers in Nederland geboren zijn, maar wel een andere dan de Nederlandse etniciteit hebben. Dit is weergegeven in tabel 2.

Tabel 2 – Geboorteland van de slachtoffers en verdachten in 2012 in percentages

	Slachtoffers (n=24.136)	Verdachten (n=14.447)
Nederland	76,0	65,9
Suriname	3,1	5,0
Antillen	1,8	4,6
Marokko	3,2	4,2
Turkije	2,6	4,1
Overige Europa	5,1	5,6
Overige niet-Europa	7,8	10,3
Onbekend	0,4	0,3

In tabel 2 is te zien dat ruim driekwart van de slachtoffers in Nederland geboren is. Bij de verdachten is het geboorteland iets minder vaak Nederland en is de groep verdachten met een geboorteland 'overige niet-Europa' relatief groot. Relatief, want in verhouding wonen er bijvoorbeeld ook minder Antillianen in Nederland dan Nederlanders.

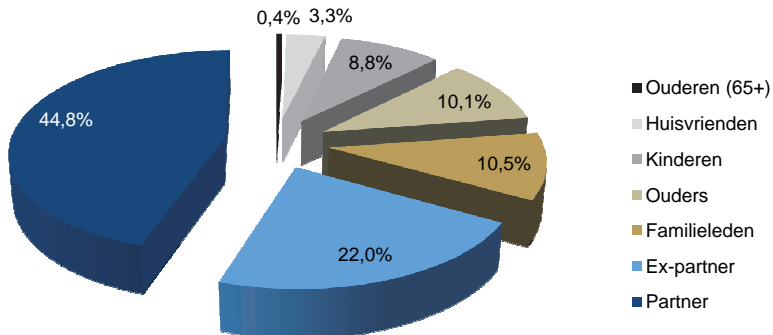
Slachtoffers en verdachten uit een ander land kunnen taal- en cultuurproblemen ervaren en dat vraagt bij de afhandeling door de politie om multicultureel vakmanschap (zoals de inzet van tolken).

2.4 De persoon op wie het geweld is gericht

Verreweg het meeste huiselijk geweld is gericht op de partner (44,8%) of de ex-partner (22,0%) zo is te zien in figuur 5. Daarbinnen – maar dit is gezien de eerdere cijfers voorspelbaar – zijn vrouwen het meest kwetsbaar.¹⁹ In vergelijking met 2008 valt het op dat nu in verhouding meer huiselijk geweld gericht is op ouders. Dit loopt namelijk in de loop der jaren op van 6,8 procent naar 10,1 procent. In hoofdstuk 3 staan we nader bij het onderwerp oudermishandeling stil.

19. Deze analyse is gebaseerd op incidenten en niet op slachtoffers, waardoor er kleine verschillen zijn met eerder gepresenteerde cijfers in dit hoofdstuk.

Figuur 5 – Persoon tegen wie het geweld gericht is in 2012 in percentages

2.5 De follow-up

Wat de politie doet nadat ze kennis krijgt van een incident huiselijk geweld is op hoofdlijnen weergegeven in tabel 3. Uit de cijfers van 2012 in tabel 3 blijkt dat het slachtoffer in 27 procent van de geregistreerde incidenten ook aangifte doet. Bij 22,7 procent van de incidenten wordt er een verdachte gehoord en in 15,7 procent van de gevallen wordt er een verdachte aangehouden.

Het valt op dat de percentages aangiften en aangehouden verdachten lager liggen dan in 2008 (toen 37% en 24,8%). Dit kan te maken hebben met het toegenomen aantal – verhoudingsgewijs minder ernstige – geregistreerde incidenten in BVH. Deze redenering wordt bevestigd door de nagenoeg gelijk gebleven aantallen in verzekeringstellingen en voorgeleidingen bij de officier van justitie of de rechter-commissaris.

Het is goed om aan te geven dat de politie ook bij het ontbreken van een aangifte – zoals bij een bang slachtoffer – in veel gevallen wel een opsporingsonderzoek in de vorm van een ambtshalve onderzoek start (zie tabel 3).

Wanneer zaken niet strafrechtelijk worden opgepakt, betekent dit niet dat er niets meer gebeurt. Uitgangspunt is dat de politiefunctionaris een zorgformulier opmaakt wanneer er kinderen bij het incident zijn betrokken. Dit formulier wordt direct naar Bureau Jeugdzorg gestuurd. Daarnaast worden de meldingen doorgegeven aan de Steunpunten Huiselijk Geweld.

Wanneer een aangifte is opgenomen of een ambtshalve onderzoek is ingesteld, wordt in 31,7 procent van de zaken in 2012 een dossier ingezonden naar het Openbaar Ministerie. Als de politie een verdachte hoort, wordt in 50,1 procent van de gevallen een dossier ingestuurd naar het Openbaar Ministerie. Vergeleken met 2008 worden relatief minder zaken naar het Openbaar Ministerie gestuurd. Dit kan enerzijds worden verklaard door het gebruik

van BVH sinds 2009, waarin meer gevallen van huiselijk geweld worden geregistreerd die relatief minder vaak resulteren in een aangifte c.q. ambtshalve onderzoek. Anderzijds levert niet iedere aangifte een verdachte op.

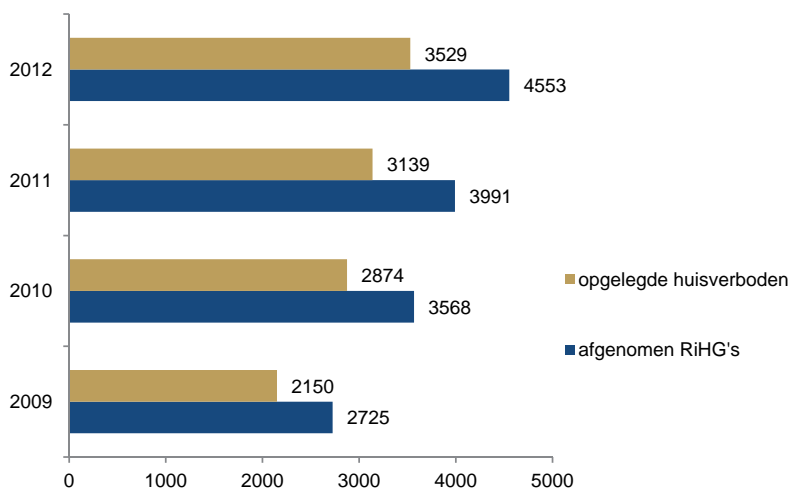
Tabel 3 – Follow-up in 2010, 2011 en 2012 in aantallen

	2010	2011	2012
Geregistreerde incidenten	97.181	91.869	95.541
Aangifte opgenomen	24.237	24.950	25.769
Ambtshalve onderzoek ingesteld	9.520	8.758	8.538
Verdachte gehoord	22.189	21.273	21.677
Verdachte aangehouden	15.911	15.113	14.980
Verdachte invezekeringstelling (IVS)	8.115	7.750	7.818
Verdachte voorgeleid aan OvJ/RC	1.286	1.128	1.084
Ingezonden PV/Dossier	10.025	10.165	10.864

RiHG en huisverboden

Sinds 2009 kan bij een huiselijk geweld incident de procedure ‘Wet tijdelijk huisverbod’ worden gestart. De politie beoordeelt, in opdracht van de burgemeester, met behulp van het Risicotaxatie-instrument Huiselijk Geweld (RiHG) of het noodzakelijk is om een huisverbod op te leggen. In figuur 6 is te zien dat er in de loop der jaren – na beoordeling met het RiHG – sprake is van een toename van het aantal huisverboden. *Over de afgelopen vier jaar gaat het gemiddeld om 56 opgelegde huisverboden in Nederland per week.*

Figuur 6 – Aftaenomen RiHG's en opoeleade huisverboden van 2009 t/m 2012 in aantallen

3. Uitgelicht

In dit hoofdstuk wordt nader ingezoomd op een aantal onderwerpen die gerelateerd zijn aan of onderdeel zijn van huiselijk geweld. Het betreft de onderwerpen kindermishandeling, ouder(en)mishandeling, huiselijk geweld en dierenmishandeling en tenslotte dodelijk huiselijk geweld.

De reden dat er aan deze onderwerpen speciale aandacht wordt geschonken, heeft te maken met de impact en politieke en maatschappelijke aandacht.

3.1 Kindermishandeling

Kinderen zijn een zeer kwetsbare groep bij huiselijk geweld. Uit onderzoek²⁰ is bekend dat de impact van het meemaken van geweld op de korte en lange termijn groot kan zijn. We spreken in dit kader van kindermishandeling en daar verstaan we het volgende onder.

Kindermishandeling is elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.²¹

Kindermishandeling wordt in de literatuur wel onderverdeeld in onderstaande vijf vormen:²²

- *Lichamelijke mishandeling*: alle vormen van lichamelijk geweld tegen het kind, zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, krabben, het toebrengen van brandwonden of het kind laten vallen.

20. Zie bijvoorbeeld: Becker, Stuewig, Herrera & McCloskey, 2004; Nieuwenhuis, 2009; Sousa, Herrenkohl, Moylan, Tajima, Klika, Herrenkohl & Russo, 2011; Wolfe, Crooks, Lee, McIntyre-Smith & Jaffe, 2003.

21. Wet op de Jeugdzorg, 2005, artikel 1 sub m.

22. Wolzak, 2009 en www.nji.nl.

Hieronder vallen ook:

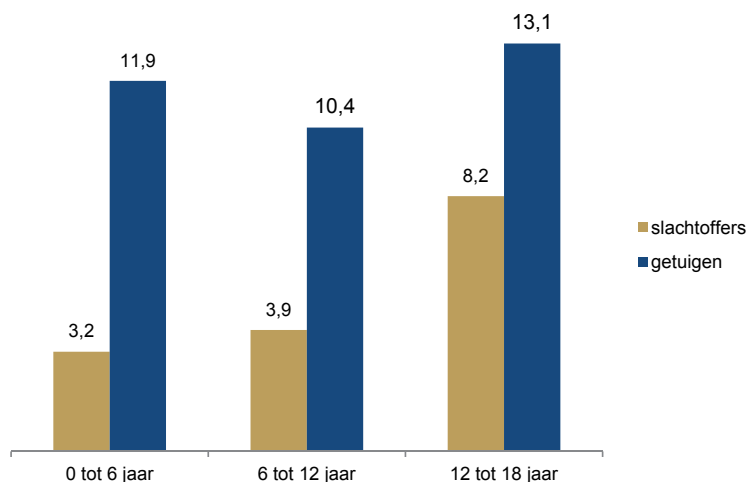
- 'Shakenbaby' (waarbij een baby zo hard door elkaar wordt geschud dat hij er ernstig letsel aan overhoudt);
- 'Münchhausen-by-proxy' (waarbij ouders het kind opzettelijk ziek maken of beweren dat het ziek is);
- vrouwelijke genitale verminking (ook meisjesbesnijdenis genoemd).
- *Lichamelijke verwaarlozing*: dit is een passieve vorm van kindermishandeling waarbij het kind niet de zorg krijgt die het nodig heeft.
- *Psychische (of emotionele) mishandeling*: ouders/verzorgers wijzen het kind constant af en stralen vijandigheid uit naar het kind. Voorbeelden hiervan zijn uitschelden, regelmatig laten horen dat het niet gewenst is of het kind opzettelijk bang maken.
- *Psychische (of emotionele) verwaarlozing*: ouders/verzorgers schieten doorlopend tekort in het geven van positieve aandacht aan het kind, waardoor het kind geen liefde, geborgenheid en/of steun voelt.
- *Seksueel misbruik*: alle seksuele aanrakingen die een volwassene een kind opdringt.

Cijfers over huiselijk geweld tegen kinderen

Blijkens de politiecijfers uit 2012 is 35,4 procent van alle getuigen van huiselijk geweld onder de achttien jaar. Dit komt neer op bijna 9.000 kinderen tussen de nul en achttien jaar die op de een of andere manier getuige zijn van huiselijk geweld.

Uit de politiecijfers uit 2012 blijkt ook dat ruim vijftien procent van de slachtoffers van huiselijk geweld dat direct tegen hen gericht is, jonger is dan achttien jaar. Dit komt neer op ongeveer 3.675 kinderen tussen de nul en achttien jaar. Hierbij gaat het overigens alleen om de slachtoffers en getuigen die ter kennis van de politie komen. Vooral jongeren tussen de twaalf en achttien jaar (8,2%) worden het slachtoffer, zo is te zien in figuur 7.

Figuur 7 – Verdeling van slachtoffers en getuigen onder kinderen in percentages in 2012

Wanneer we inzoomen op de groep minderjarige slachtoffers (zie tabel 4) blijkt dat binnen die groep iets meer dan de helft van de slachtoffers tussen de 12 en 18 jaar is. Ook is te zien dat meisjes (57,4%, n=2109) vaker slachtoffer worden van huiselijk geweld dan jongens en dat meisjes tussen de 12 en 18 jaar in omvang (33,9%, n=1246) de grootste slachtoffergroep vormen.

Tabel 4 – Minderjarige slachtoffers van huiselijk geweld naar geslacht en leeftijd in 2012 in percentages (n=3675)

	0 tot 6	6 tot 12	12-18	Totaal
Jongens	7,7	15,4	19,5	42,6
Meisjes	9,5	14,0	33,9	57,4
Totaal	17,2	29,4	53,4	100,0

Een opmerkelijk resultaat is dat in 2012 maar liefst 72,5 procent van de slachtoffers van seksueel huiselijk geweld jonger dan achttien jaar is. Wanneer we inzoomen op de groep minderjarige slachtoffers van seksueel huiselijk geweld dan blijkt dat binnen die groep 47 procent van de slachtoffers tussen de 12 en 18 jaar is, 31,9 procent tussen de 6 en 12 jaar en 21 procent jonger dan 6 jaar.²³

23. Zie ook bijlage 3, tabel 7.

Tot slot is nagegaan hoe de afhandeling van twee ernstige vormen van huiselijk geweld tegen kinderen c.q. kindermishandeling vorm krijgt. Dit is weergegeven in tabel 5.

Tabel 5 – Follow up bij minderjarige slachtoffers van seksueel en lichamelijk huiselijk geweld in 2012 in aantallen en percentages

	Aantal geregistreerde incidenten	Instroom % Aangifte opgenomen	Uitstroom % Ingezonden dossiers
Seksueel	1.868	28,0	37,5
Lichamelijk	2.154	62,0	41,4
Totaal	4.022	46,2	40,3

Uit tabel 5 blijkt dat de politie in geval van seksueel en lichamelijk huiselijk geweld tegen een minderjarig slachtoffer in 46,2 procent van de gevallen een aangifte opneemt. Het aangiftepercentage ligt overigens bij seksueel huiselijk geweld aanmerkelijk lager dan bij lichamelijk huiselijk geweld. Van de zaken waar aangifte van wordt gedaan wordt in vier van de tien gevallen een dossier naar het Openbaar Ministerie gestuurd. Hier zijn nagenoeg geen verschillen tussen seksueel en lichamelijk huiselijk geweld.

In vergelijking met de meerderjarige slachtoffers blijkt dat de politie bij deze oudere groep slachtoffers iets minder vaak een aangifte bij seksueel huiselijk geweld opneemt (21,3%) en vaker een aangifte bij lichamelijk huiselijk geweld (69,1) opneemt.

De aanpak – Het samenwerkingsprotocol tussen Bureau Jeugdzorg, de politie en het Openbaar Ministerie

Sinds april 2011 geldt het 'protocol meldingen kindermishandeling door Bureaus Jeugdzorg bij de Politie en het Openbaar Ministerie'. In dit protocol zijn samenwerkingsafspraken opgenomen over het melden van (vermoedens van) ernstige kindermishandeling door medewerkers van het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) aan de politie. Beter samenwerking vergroot de mogelijkheden om de veiligheid van kinderen te waarborgen en recidive te voorkomen.

Het samenwerkingsprotocol voorziet in vereenvoudiging van de procedure voor het melden van kindermishandeling door medewerkers van BJZ

en het AMK aan de politie. Er wordt gebruik gemaakt van een standaard meldingsformulier. De politie beoordeelt de melding van BJZ/AMK en het Openbaar Ministerie beslist in overleg met de politie over het in onderzoek nemen van de melding. Daarbij informeren de politieambtenaar en hulpverlener elkaar vaker zodat de hulpverlening en het opsporingsonderzoek van de politie meer op elkaar kunnen worden afgestemd.

Tot slot is het van belang om aan te geven dat de overheid van plan is om de zorg voor jeugd vanaf 2015 onder te brengen bij de gemeenten.²⁴ Om dit mogelijk te maken, is er een nieuwe Jeugdwet in voorbereiding. Deze wet moet op 1 januari 2015 in werking treden. Aanleiding voor het wijzigen van de wet is een evaluatie van de Wet op de jeugdzorg en de analyse van de parlementaire werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg waaruit verschillende tekortkomen zijn gebleken. Voorbeelden van deze tekortkomingen zijn tekortschietende samenwerking rond kinderen en gezinnen en onnodig medicaliseren van afwijkend gedrag.²⁵

Gemeenten zijn beter in staat om maatwerk te leveren en verbinding te leggen met zorg, onderwijs, werk en inkomen, sport en veiligheid. De ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Veiligheid en Justitie (V&J) zorgen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) voor ondersteuning van de gemeenten. In september 2013 is de regiovisie aanvaard door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). De regiovisie biedt ondersteuning voor de ontwikkeling en implementatie van regionale beleidsplannen en deze wordt landelijk verspreid over alle gemeenten.

3.2 Ouder(en)mishandeling

De afgelopen jaren is de maatschappelijke aandacht – onder andere vanuit ouderenbonden – meer en meer ook gericht op huiselijk geweld dat gericht is tegen ouders en tegen ouderen.

Oudermishandeling

Er wordt gesproken van oudermishandeling wanneer een ouder door een kind wordt mishandeld. Deze vorm van huiselijk geweld is tot nu toe nog redelijk onbekend.

24. <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdzorg/jeugdzorg-in-de-wet>

25. Tweede Kamerstukken, 2013.

Bij oudermishandeling wil het kind macht en controle krijgen over de ouders, dit gebeurt meestal op het moment dat de ouder gezag wil tonen. Het kind kampt vaak met diepgaande gedragsproblemen.²⁶ Uit een verdiepende analyse van 1.287 incidenten huiselijk geweld²⁷ die wij in het kader van deze rapportage uitvoerden, blijkt er in 139 van de gevallen (10,8%) sprake te zijn van huiselijk geweld tegen een of beide ouders. Van de verdachten (zie tabel 6) is 25 procent tussen de 12 en 18 jaar en 48 procent tussen de 18 en 23 jaar. Huiselijk geweld tegen ouders door jongeren en jongvolwassenen bestaat vooral uit geweld, bedreiging en mishandeling.

Tabel 6 – Leeftijdverdeling verdachten van huiselijk geweld tegen ouders in aantallen en en percentages (n=139)

Leeftijd	Aantal	Percentage
12-18	34	25
18-23	67	48
Ouder dan 23	38	27
Totaal	139	100

Ouderenmishandeling

Meer dan vijftien jaar geleden hebben Comijs, Jonker, Pot en Smit (1996) onderzoek gedaan naar de omvang van ouderenmishandeling. Uit dit onderzoek bleek dat ruim 5 procent van de zelfstandig wonende 65-plussers te maken heeft met een vorm van agressie, benadeling of verwaarlozing. Dit is vermoedelijk een onderrapportage. Om ouderenmishandeling te definiëren, wordt de definitie van Comijs e.a. (1996) nog vaak gebruikt.

Ouderenmishandeling is het handelen of het nalaten van handelen van al degenen die in een persoonlijke of professionele relatie met de oudere staan, waardoor de oudere persoon (herhaaldelijk) lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt, dan wel vermoedelijk lijden zal, en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid.

26. <http://www.huiselijkgeweldwb.nl/kindoudergeweld>

27. Het gaat om incidenten huiselijk geweld uit 2006 en uit 2010.

Verwacht wordt dat ouderenmishandeling in de toekomst zal toenemen vanwege de toenemende vergrijzing, het afnemende kindertal, de grotere druk op zorginstellingen en de beperkte mogelijkheden van thuiszorg, mantelzorg en vrijwilligerswerk.²⁸ Net als in voorgaande jaren is in het kader van deze rapportage ook weer nagegaan in hoeverre ouderen (66-plussers) het slachtoffer zijn geworden van huiselijk geweld. In 2012 blijkt op basis van de politiecijfers dat 2,1 procent van de slachtoffers ouder is dan 66 jaar. Langzaam maar zeker wordt deze slachtoffergroep groter, want in 2008 was 1,7 procent van de slachtoffers ouder dan 66 jaar.

3.3 Huiselijk geweld en dierenmishandeling

Het verband tussen geweld en dierenmishandeling krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht. Dit verband wordt ook wel de *cruelty link* genoemd. De *cruelty link* is tweeledig, waarbij een onderscheid kan worden gemaakt tussen dierenmishandeling als voorspeller van gewelddadig gedrag en de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. Uit meerdere onderzoeken onder slachtoffers van huiselijk geweld blijkt dat er een verband bestaat tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld.²⁹ Uit verschillende wetenschappelijke artikelen blijkt dat in meer dan de helft van de gevallen van huiselijk geweld ook dierenmishandeling plaatsvindt.³⁰ Huisdieren worden betrokken bij huiselijk geweld en slachtoffers van huiselijk geweld stellen hun vlucht naar een opvanghuis uit vanwege bezorgdheid om het huisdier dat achterblijft.³¹ Ook is er een duidelijk verband te zien tussen kinderen die zijn blootgesteld aan huiselijk geweld en het plegen van dierenmishandeling en is er een relatie tussen het getuige zijn van dierenmishandeling en het zelf plegen van dierenmishandeling.³² Wanneer een persoon als kind negatieve ervaringen zoals huiselijk geweld heeft meegemaakt, is de kans op het plegen van dierenmishandeling ruim twee keer groter.³³ Ook blijkt uit meerdere onderzoeken dat dierenmishandeling een significante voorspeller is voor huiselijk geweld.³⁴

28. Wisselink, 2004.

29. Garnier en Enders-Slegers, 2012; Hardeman, 2012.

30. Ascione, Weber, Thompson, Heath, Maruyama & Hayashi, 2007; Carlisle-Frank, Frank & Nielsen, 2004.

31. Faver & Strand, 2003 en 2005.

32. Currie, 2006; Thompson & Gullon, 2006.

33. Baldry, 2005.

34. Tallichet & Hensley, 2009.

In het onderzoek van Hardeman (2013) is gekeken naar de ervaringen van dierenagenten en andere deskundigen en zij geven aan dat ze regelmatig te maken hebben met een huiselijk geweld situatie wanneer ze eigenlijk voor een melding van dierenmishandeling komen. De helft van de dierenagenten (n=85) heeft praktijkervaring met de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. Het hoeft niet per definitie zo te zijn dat huisdieren worden mishandeld in huiselijk geweld situaties, of andersom dat er sprake is van huiselijk geweld wanneer dieren worden mishandeld, maar opsporings- en handavingsorganisaties moeten wel bedacht zijn op het mogelijke verband tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling.

3.4 Dodelijk huiselijk geweld

Dodelijk huiselijk geweld of fataal huiselijk geweld³⁵ is de meest extreme vorm van huiselijk geweld en kenmerkt zich door de bijzondere en intense band tussen de dader en het slachtoffer, zoals een bloedband, een liefdesrelatie, een opvoedingsrelatie of een verzorgingstaak.³⁶ Uit onderzoek van Nieuwenhuis en Ferwerda (2010), uitgevoerd in opdracht van het Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietask, blijkt dat in 2006 ruim een derde (33,8%) van de overleden personen om het leven is gekomen als gevolg van huiselijk geweld. Daarmee is huiselijk geweld de voornaamste oorzaak van alle moorden en doodslagen, waarbij opgemerkt dient te worden dat dit een ondergrens is. Zo kunnen sterfgevallen in de huiselijke kring bijvoorbeeld onterecht worden beoordeeld als 'een natuurlijke dood' of wordt de relatie tussen de dader en het slachtoffer niet altijd duidelijk.

De helft van de slachtoffers (51%) van dodelijk huiselijk geweld wordt door de (ex-)partner om het leven gebracht. Bij een kwart van het fatale huiselijk geweld zijn kinderen jonger dan achttien jaar het slachtoffer en in de overige gevallen zijn de ouders (8%), overige familieleden (10%) of huisvrienden (6%) het slachtoffer van dodelijk huiselijk geweld. Ruim veertig procent van de slachtoffers van dodelijk huiselijk geweld wordt door messteken om het leven gebracht. In veel gevallen is dit een gelegenheidswapen zoals een keukenmes. Ongeveer twintig procent van de slachtoffers wordt doodgeschoten en vijftien procent komt door slaan en/of schoppen om het

35. Koenraad en Liem, 2010; Tweede Kamerstukken, 2012–2013.

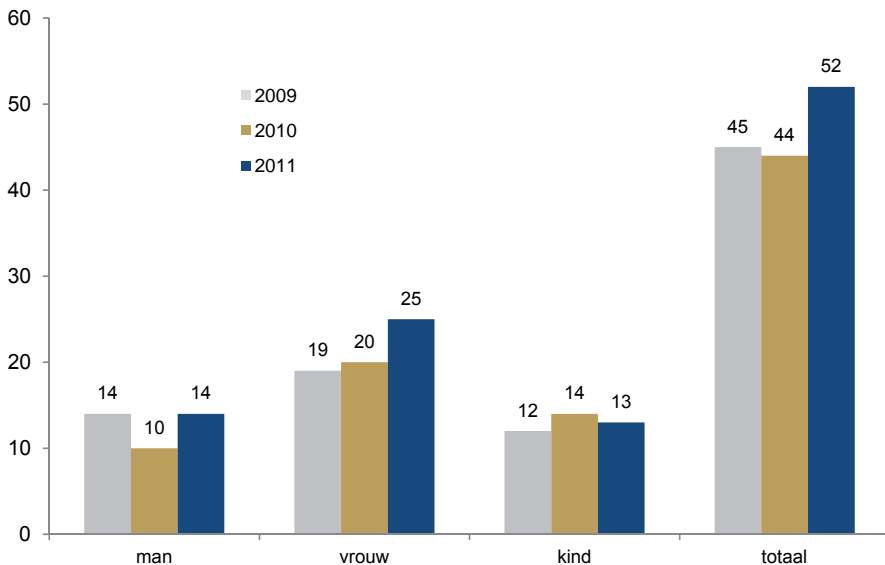
36. Nieuwenhuis & Ferwerda, 2010.

leven. Andere doodsoorzaken zijn verstikking, wurging en vergiftiging. Wat betreft de afhandeling van de zaken blijkt dat de meeste verdachten (bijna 84%) voor de rechter worden gebracht.

Ongeveer tien procent van de daders pleegt zelfmoord. In de zaken die voor de rechter zijn gekomen, is ruim de helft (53,7%) van de verdachten veroordeeld voor doodslag en ruim een derde (36,6%) voor moord. Ongeveer een tiende (9,7%) van de verdachten is vrijgesproken. In de meeste gevallen (63,4%) wordt alleen een gevangenisstraf opgelegd. Bij zeventien procent wordt TBS (met dwangverpleging of onder voorwaarden) opgelegd en bij tien procent van de zaken is er sprake van een combinatievonnis. Een aanzienlijk deel van de daders kan, volgens de rechters, dus niet of maar ten dele worden aangerekend dat ze het fatale huiselijk geweld hebben gepleegd.

Uit cijfers van het Landelijke Programma Huiselijk Geweld en de Politietak blijkt dat het aantal slachtoffers van dodelijk huiselijk geweld over de jaren 2009 tot en met 2011 jaarlijks tussen de 45 en 52 personen is. De meeste slachtoffers zijn vrouwen, zoals te zien is in figuur 8.

*Figuur 8 – Slachtoffers van dodelijk huiselijk geweld van 2009-2011 in absolute aantallen
Inzichten voor de opsporings*

Daarnaast blijkt op basis van onderzoek dat er ook een bijzondere samenhang is tussen moord en doodslag en huiselijk geweld. Van Leiden en Ferwerda (2011) onderzochten 251 opsporingszaken van moord en doodslag waarbij in 86 procent van de zaken een verdachte werd aangehouden.³⁷ Uit dit onderzoek blijkt dat tenminste een vijfde (21%) van de aangehouden verdachten van moord en doodslag ook bekend is bij de politie vanwege eerder gepleegd huiselijk geweld.³⁸

37. In de overige zaken (14%) was (nog) geen verdachte aangehouden.

38. Er staat tenminste, omdat er ook verdachten zijn (19%) waarvan niet bekend is of hij/zij huiselijk geweld heeft gepleegd. Ruim de helft van de aangehouden verdachten (60%) is niet bij de politie bekend als huiselijk geweldpleger.

4. Huiselijk geweld verdiept

Zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven, is dit een bijzondere rapportage, want naast de cijfers van 2010 tot en met 2012 is er ook een verdiepende analyse uitgevoerd van 322 huiselijk geweld incidenten uit 2010. In dit hoofdstuk gaan we in op de kenmerken van de incidenten, de slachtoffers en de verdachten. Daarnaast is van de incidenten nagegaan welke vervolgactie er door politie, hulpverlenende instanties en het Openbaar Ministerie is geweest. Omdat er in 2006 ook een verdiepend onderzoek is uitgevoerd naar een steekproef van incidenten besluiten we met de opvallendste verschillen tussen de resultaten uit dit verdiepende onderzoek en die uit 2006.

4.1 Over de incidenten

Huiselijk geweld vindt op alle dagen van de week plaats, waarbij de weekenddagen er iets uit springen. De meeste incidenten vinden plaats in de middag (33%) of avond (34%). Bij 63 procent van de incidenten zijn er op het adres waar het huiselijk geweld plaatsvindt een of meerdere kinderen beneden de achttien jaar woonachtig. In 56 procent van deze gevallen is zeker een zorgformulier ingevuld. Zeker, want in veel gevallen is het onbekend (niet terug te vinden in BVH) of er een formulier is ingevuld. De belangrijkste redenen om geen zorgformulier in te vullen, zijn:

- Het is gezien de (geringe) ernst van de zaak niet nodig.
- Er is bij een eerder incident al een zorgformulier ingevuld.
- De kinderen zijn al onder toezicht gesteld.
- Moeder en kind hebben al hulpverlening.

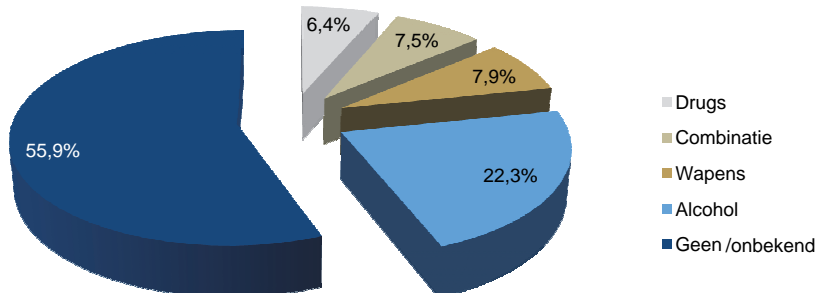
Zoals in hoofdstuk 3 werd aangegeven, kan het meemaken van huiselijk geweld een flinke impact op kinderen hebben. Nadere analyse leert dat in die gevallen dat er kinderen woonachtig zijn op het adres ruim driekwart (76,9%) tijdens het incident in de woning aanwezig is. Het gaat daarbij vooral om kinderen tussen 0 en 6 jaar (56,8%), maar ook om kinderen tussen 6 en 12 jaar (35,7%) en tussen 12 tot 18 jaar (37,7%).³⁹

39. Omdat er meerdere kinderen met verschillende leeftijden aanwezig kunnen zijn, tellen de percentages niet op tot 100%.

Wanneer er kinderen in huis aanwezig zijn, heeft 78 procent van de kinderen gezien en/of gehoord dat er sprake was van geweld tussen de ouders.

Bijzonder is dat het mogelijk was om van 202 incidenten na te gaan of er bij de incidenten sprake was van alcoholgebruik, druggebruik en/of (steek- of vuur)wapengebruik.⁴⁰ Dit is weergegeven in figuur 9.

Figuur 9 – Middelen- en wapengebruik bij huiselijk geweld (n=202)

In figuur 9 is te zien dat er in 44,1 procent van de gevallen van huiselijk geweld zeker sprake is van middelen- of wapengebruik. Vooral alcohol (22,3%) is veelvoorkomend bij huiselijk geweld. Op zich is dit niet vreemd, omdat uit onderzoek bekend is dat met name alcohol – een ontremmer – geweld faciliteert.⁴¹

4.2 Over de slachtoffers

Het blijkt dat er in 85 procent van de gevallen sprake is van één direct slachtoffer. In 12,6 procent van de gevallen is er sprake van twee slachtoffers en in de rest van de gevallen van meer dan twee slachtoffers. Slachtoffers zijn vooral vrouwen (84%). Voor dit verdiepende onderzoek is de etnische afkomst van de slachtoffers vastgesteld. Het blijkt (zie tabel 7) dat bijna twee op de drie slachtoffers van Nederlandse komaf zijn. Andere etniciteiten die daarna relatief hoog scoren, zijn Turks, Marokkaans, Surinaams, Aziatisch en Oost-Europees.

40. Bij wapens gaat het om slag-, steek-, stoot- en vuurwapens en objecten die als een wapen te gebruiken zijn (categorie 4 uit de wet wapens en munitie).

41. Ferwerda, Van Hasselt, Van Ham & Voorham, 2012.

Tabel 7 – Etnische afkomst slachtoffers van huiselijk geweld in percentages (n=319)

Etnische afkomst	%	Etnische afkomst	%
Nederlands	64,6	Aziatisch	4,1
Turks	6,3	Oost-Europees	3,8
Marokkaans	6,3	Afrikaans	2,5
Surinaams	5,0	Zuid-Amerikaans	2,2
Antilliaans	1,6	West-Europees	1,9
		Combinatie	1,9

Nagegaan is verder of het slachtoffer bij het onderzochte incident ook aan te merken is als verdachte c.q. of er sprake is van diffuus dader-slachtofferchap. Dit is bij acht procent van de incidenten het geval. Het slachtoffer heeft in deze gevallen zelf ook geslagen, iets vernield of dreigingen geuit.

4.3 Over de verdachten

De verdachten van huiselijk geweld zijn in negen van de tien gevallen (89,4%) van het mannelijk geslacht en ook bij hen (zie tabel 8) heeft het leeuwendeel (61,5%) een Nederlandse etnische origine. Ook verdachten van Marokkaanse (8,3%) en Turkse etnische origine (6,6%) scoren relatief hoog.

Tabel 8 – Etnische afkomst verdachten van huiselijk geweld in percentages (n=316)

Etnische afkomst	%	Etnische afkomst	%
Nederlands	61,5	Aziatisch	4,1
Marokkaans	8,3	Afrikaans	3,8
Turks	6,6	Oost-Europees	2,5
Surinaams	5,1	West-Europees	1,9
Antilliaans	3,5	Combinatie	1,6
		Zuid-Amerikaans	1,0

Voor de verdachten is nagegaan of zij zich in de twaalf maanden voorafgaande aan het huidige huiselijk geweld incident schuldig hebben gemaakt aan huiselijk geweld en of er in die zin gesproken kan worden van recidivisten. Dit blijkt bij 38 procent van de verdachten het geval te zijn.

Van 309 verdachten is nagegaan of zij voor of na het huiselijk geweld incident in 2010 vaker geregistreerd staan bij de politie. Van de 309 verdachten is ruim drie kwart (78,3%) ook vanwege andere delicten bekend bij de politie. Zoals uit tabel 9 blijkt, staan de meeste verdachten geregistreerd

voor één tot vijf delicten. Wat opvalt, is dat bijna een vijfde van hen tien of meer registraties heeft. Zij kunnen als veelpleger worden beschouwd.

Tabel 9 – Aantal verdachten met een antecedent naast het huiselijk geweld incident in 2010 in percentages (n=309)

Aantal antecedenten	%
0	21,7
1	17,5
2-5	27,8
6-10	14,0
10 of meer	19,0

Uit tabel 10 blijkt dat verdachten van huiselijk geweld vooral geweldsdelicten plegen (41,7%). In de categorie 'geweld' vormen de subcategorieën 'bedreiging' en 'misdrijven tegen het leven' wederom een meerderheid.⁴² Ook hebben verdachten relatief veel registraties voor vermogens- en verkeersdelicten.

Tabel 10 – Gepleegde delicten door verdachten naast het huiselijk geweld incident in 2010 in percentages (n=241)

Delictcategorie	%
Geweld	41,7
Vermogen	23,4
Verkeer	14,4
Drugs	5,8
Overige delicten	5,4
Wapens	3,6
Zeden	2,9
Openbare orde	2,8

4.4 Acties binnen en buiten de politie na het incident

Voor de steekproef van 322 huiselijk geweld incidenten is zowel binnen de politie als buiten de politie⁴³ nagegaan welke acties er na het incident zijn genomen. Per type organisatie zullen we de resultaten weergeven.

42. Een derde van het geweld (33,5%) gaat om bedreiging en een op de twintig registraties van geweld (5,3%) gaat om misdrijven tegen het leven.

43. Bij hulpverlenende instanties zoals de reclassering en het steunpunt huiselijk geweld en bij het Openbaar Ministerie.

Politie

Van de 322 incidenten wordt in 47 procent van de gevallen een verdachte aangehouden. Van die verdachten wordt 57 procent in verzekering gesteld en 29 procent voorgeleid aan de rechter-commissaris of de officier van justitie. In 53 procent van de gevallen wordt er door de politie geen verdachte aangehouden. De drie belangrijkste redenen hiervoor zijn:

- Het ontbreken van een aangifte, onder andere omdat het slachtoffer niet wil of durft.
- De verdachte verschijnt, al dan niet op uitnodiging, vrijwillig aan het bureau.
- Er kan uiteindelijk geen strafbaar feit worden vastgesteld.

Van de 322 incidenten wordt in 51 procent van de gevallen de zaak besproken met het Openbaar Ministerie. Dit gebeurt vaker met de parketsecretaris dan met de officier van justitie. Uiteindelijk wordt in 42 procent van de zaken het dossier – als resultaat van het opsporingsonderzoek – ingezonden bij het Openbaar Ministerie.

De belangrijkste redenen om geen dossier in te sturen zijn:

- Geen wettig of onvoldoende bewijs (19%).
- Er is alleen een melding gedaan, geen aangifte (12%).
- De zaak is geseponeerd (12%).
- De reden is onbekend (10%).

Sinds een aantal jaren kan bij een huiselijk geweld incident de procedure 'Wet tijdelijk huisverbod' worden gestart. Dit is in een op de vijf zaken (20,4%) gebeurd. Als de procedure wordt opgestart, wordt er in 83 procent van de gevallen ook een huisverbod opgelegd. Hieruit is af te leiden dat de politie over het algemeen een goede inschatting maakt van de situatie als het gaat om de noodzaak voor een huisverbod.

Hulpverlenende organisaties

In het kader van het onderzoek zijn 253 incidenten door de politie voorgelegd aan de hulpverlenende organisaties met het verzoek om een aantal aanvullende vragen te beantwoorden. In tabel 11 is weergegeven welke actie(s) er voor de incidenten vanuit de hulpverlening zijn geweest.

Hieruit komt naar voren dat er vooral veel ketenoverleg heeft plaatsgevonden en dat er doorverwijzingen richting de hulpverlening gevolgd zijn. Ook het aantal 'andere' acties is hoog. Onder 'anders' zijn de volgende acties veel genoemd:

- Er is al enige vorm van hulpverlening aanwezig (48%).
- Het is onbekend welke vervolgactie(s) zijn genomen (22%).
- Het incident is onbekend bij instanties (16%).

Tabel 11 – Acties door hulpverlening na het huiselijk geweldincident in percentages (n=253)

Vervolgactie	%
Anders	56,6
Casusoverleg met ketenpartners	49,0
Doorverwezen naar het SHG	28,9
Huisverbod	19,3
Doorverwijzing door politie naar andere hulpverlening	17,8
Vrijwillige hulpverlening niet geaccepteerd	16,7
Verplichte hulpverlening geaccepteerd	6,3
Doorverwijzing voor pleger/motivatiesprek door hulpverlening	5,9
Pleger/motivatiesprek door politie en hulpverlening	5,1

Zoals aangegeven – en dit zien we ook in tabel 11 – volgt er bij ongeveer een op de vijf huiselijk geweld incidenten een huisverbod. In 42 procent van de gevallen dat er sprake is van een huisverbod wordt dit verlengd met achttien dagen, omdat er sprake is van complexe situaties of het aanhouden van dreiging. Van 76 van de 191 casus (40%) is bekend dat er na ongeveer een jaar nog steeds sprake is van hulpverlening. Deze hulpverlening bestaat vooral uit algemeen maatschappelijk werk, hulp door Bureau Jeugdzorg en hulp door meerdere hulpverlenende instanties tegelijk.

Van 83 van de 214 casus (39%) weet de hulpverlening dat de casus nog steeds gemonitord wordt. Deze monitoring wordt vooral uitgevoerd door veiligheidshuizen, Bureau Jeugdzorg en algemeen maatschappelijk werk.

Openbaar Ministerie

In het kader van dit onderzoek zijn 171 incidenten ook voorgelegd aan het Openbaar Ministerie. Eerder zagen we dat 29 procent van de verdachten

wordt voorgeleid. In 61 procent van de gevallen worden er door het Openbaar Ministerie schorsingsvoorwaarden opgelegd. Het gaat dan meestal om een contactverbod c.q. het niet in de omgeving van de echtelijke woning of de straat mogen komen. Als er al sprake is van een bestuurlijk huisverbod dan wordt hier slechts zelden (9%) in de schorsingsvoorwaarden rekening mee gehouden.

In tabel 12 is weergegeven welke vervolgactie(s) er voor de incidenten vanuit het Openbaar Ministerie zijn geweest. Hieruit komt naar voren dat er relatief vaak een proeftijd is bepaald (15,2%) en in een achtste van de zaken (12,9%) zijn werkstraffen uitgedeeld.

Opvallend is dat de categorie 'anders' het grootst is. 'Andere' vervolgacties die veel voorkomen zijn:

- Verdachte moet (nog of opnieuw) gedagvaard worden (23%).
- Zaak is (nog) niet bekend bij het Openbaar Ministerie (18%).
- Zaak nog moet worden beoordeeld (10%).
- Zaak is aangehouden (8%).

Tabel 12 – Acties Openbaar Ministerie na het huiselijk geweld incident in percentages (n=171)

Vervolgactie	%	Vervolgactie	%
Anders	22,4	Sepot (voorwaardelijk)	4,1
Proeftijd	15,2	Zaak geseponeerd en door- gestuurd naar hulpverlening	2,9
Sepot	14,6	Dadertherapie c.q. -behandeling	1,8
Werkstraf	12,9	Vrijspraak	1,8
Zaak geseponeerd door (politie)parketsecretaris zonder hulpverlening	12,3	OM-bemiddelingsgesprek	1,2
Reclasseringstoezicht	11,1	Civiele vordering	0,6
Gevangenisstraf (voorwaardelijk)	10,5	Contactverbod	0,6
Geldboete	7,6	Jeugddetentie	0,6
Gevangenisstraf (onvoorwaardelijk)	7	Sociale vaardigheidstraining	0,6
Behandeling (bv: DOK, De Waag, Kairos)	5,8	Straatverbod	0,6

Uit tabel 12 blijkt dat zaken veelal zijn geseponeerd (33,9%). De reden voor een sepot is vooral dat er geen wettig of onvoldoende bewijs voor handen is. De voorwaardelijke sepots zijn vooral uitgesproken omdat er al reclasseringscontact is of vanwege onvoldoende bewijs. Tot slot blijkt het effect van middelen- en wapengebruik tijdens het huiselijk geweld incident geen invloed te hebben op de vervolgactie.

4.5 Ontwikkelingen in de tijd

Zoals aangegeven, is er in 2006 ook een verdiepend onderzoek uitgevoerd naar toen 1.000 incidenten huiselijk geweld.⁴⁴ Naast diverse overeenkomsten in beide onderzoeken is er ook een aantal verschillen. Hieronder volgt een opsomming van de belangrijkste significante verschillen⁴⁵ tussen het verdiepende onderzoek in 2006 en het onderhavige verdiepende onderzoek uit 2010.

- Ongeveer 65 procent van de slachtoffers uit 2010 is geboren in Nederland. In 2006 lag dit percentage bijna 10 procent hoger (74,5%).
- In 2010 hebben zes op de tien verdachten een Nederlandse etnische achtergrond, in 2006 zijn dit er zeven op de tien.
- Ten opzichte van 2006 is het aantal recidiverende huiselijk geweldplegers in 2010 gestegen van respectievelijk 30 naar 38 procent.
- Tot slot is ook het aantal veelplegers onder de plegers van huiselijk geweld in 2010 (19%) significant hoger dan in 2006 (7,2%).

44. Ferwerda, 2007.

45. $P < 0,05$

5. De balans opgemaakt

In de hoofdstukken hiervoor is verslag gedaan van onderzoek naar de omvang, aard en achtergronden van huiselijk geweld. Daarbij is niet alleen aandacht voor de kenmerken van de huiselijk geweld incidenten, maar ook voor de slachtoffers, getuigen en verdachten. Daarnaast is er nader ingezoomd op de onderwerpen kindermishandeling, ouder(en)mishandeling, de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling en dodelijk huiselijk geweld.

In dit laatste hoofdstuk – dat zich laat lezen als een samenvatting – wordt de balans opgemaakt en worden de resultaten op hoofdlijnen weergegeven.

Tellen en verdiepen

Vanaf 2004 wordt bijna jaarlijks over de door de politie geregistreerde incidenten huiselijk geweld gerapporteerd. Sinds de invoering van het nieuwe registratiesysteem van de politie – de Basisvoorziening Handhaving (BVH) – in 2009 – zijn er nog geen cijfers gepubliceerd. In deze rapportage worden nieuwe cijfers gepresenteerd en wordt een overzicht gegeven van de omvang en aard van de incidenten tussen 2010 en 2012. Over 2009 zijn geen cijfers beschikbaar, omdat deze vanwege de invoering van BVH minder betrouwbaar zijn.

Naast een overzicht van de cijfers is er in dit rapport ook een verdiepingslag gemaakt. Enerzijds is dat gebeurd door een landelijke steekproef van 322 huiselijk geweldsincidenten uit 2010 nader te bestuderen en anderzijds is dit gedaan door in te zoomen op de thema's kindermishandeling, ouder(en)mishandeling, de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling en dodelijk huiselijk geweld.

Trendbreuk na 2009

In 2012 worden er ruim 95.000 incidenten huiselijk geweld door de politie geregistreerd. Dit aantal is aanmerkelijk hoger dan voordat BVH in 2009 werd geïntroduceerd, want toen werden er rond de 63.000 incidenten geteld. Voor deze stijging is overigens wel een verklaring. Op basis van een nadere analyse is namelijk bekend dat huiselijk geweld in BVH beter en fijnmaziger wordt geregistreerd dan in de drie oude registratiesystemen. Dit leidt vooral tot een sterke toename in de registratie van vormen van psychisch huiselijk geweld.

Wanneer we de cijfers in een breder perspectief plaatsen, betekent voorgaande dat van iedere 100 incidenten die de politie registreert er 2,4 als huiselijk geweld te typeren zijn.

Vooraf psychisch en lichamelijk huiselijk geweld

Er worden vijf soorten huiselijk geweld onderscheiden. Het betreft bedreiging, belaging of stalking, lichamelijk, psychisch en seksueel huiselijk geweld. Na de introductie van BVH bestaat het leeuwendeel van het huiselijk geweld in 2012 uit psychisch (57,5%) en lichamelijk geweld (23%).

Over de incidenten

Bij 63 procent van de huiselijk geweld incidenten zijn er kinderen woonachtig op het adres. Als er kinderen aanwezig zijn, heeft 78 procent het huiselijk geweld gezien of gehoord. Bij 44 procent van de incidenten is er sprake van middelen- en/of wapengebruik. Bij huiselijk geweld is er in ruim 22 procent van de gevallen alcohol in het spel.

Slachtoffers zijn vooral vrouwen

Drie op de vier slachtoffers van huiselijk geweld zijn vrouwen tussen de 25 en 45 jaar, waarbij het slachtoffer meestal (67%) de (ex-)partner van de verdachte is. In het leeuwendeel van de gevallen (85%) is er sprake van één direct slachtoffer. Het blijkt dat twee van de drie slachtoffers van Nederlandse komaf zijn. Naast het feit dat er sprake is van slachtofferschap, kan het zo zijn dat het slachtoffer zelf ook 'van zich afslaat'. In die gevallen spreken we van diffuus dader-slachtofferschap en dit blijkt in acht procent van de gevallen zo te zijn.

Kinderen zijn een kwetsbare groep

Huiselijk geweld tegen kinderen – aan te duiden als kindermishandeling – kent verschillende verschijningsvormen, want het gaat om getuigen en om directe slachtoffers. Maar liefst een op de drie getuigen van huiselijk geweld is jonger dan achttien jaar, zo blijkt uit de cijfers in 2012. Ook blijkt dat ruim 15 procent van de slachtoffers van huiselijk geweld jonger is dan 18 jaar. De relatief grootste slachtoffergroep betreft meisjes tussen de 12 en 18 jaar. Tot slot is maar liefst 72,5 procent van de slachtoffers van seksueel huiselijk geweld jonger dan 18 jaar.

Verdachten zijn vooral mannen

Negen van de tien verdachten van huiselijk geweld zijn mannen in de leeftijd van 25 tot 45 jaar en in zes van de tien gevallen hebben ze een Nederlandse etnische achtergrond. Relatief veel (38%) verdachten hebben zich vaker schuldig gemaakt aan huiselijk geweld en hen typeren we als recidiverende huiselijk geweldplegers. Ruim 78 procent van de verdachten heeft naast het huiselijk geweld incident ook andere politieregistraties. Het gaat dan vooral om vermogens- en geweldsmisdrijven. Tot slot blijkt dat twee op de tien verdachten van huiselijk geweld te typeren zijn als veelpleger.

Ouders vaker het slachtoffer

In de loop der jaren worden ouders vaker het slachtoffer van huiselijk geweld. In 2012 is een op de tien gevallen van huiselijk geweld tegen ouders gericht. De daders zijn in 25 procent van de gevallen tussen de 12 en 18 jaar en in 48 procent van de gevallen tussen de 18 en 24 jaar. Huiselijk geweld tegen ouders door jongeren en jongvolwassenen bestaat met name uit bedreiging en mishandeling.

Meer slachtoffers onder 66-plussers

Op basis van de meest recente cijfers blijkt dat 2,1 procent van de slachtoffers van huiselijk geweld ouder is dan 66 jaar. In de loop der jaren is dit percentage langzaam toegenomen, want in 2008 was dit percentage 1,7 procent. De toenemende vergrijzing en de beperkte mogelijkheden van thuiszorg, mantelzorg en vrijwilligerswerk worden aangedragen als factoren die deze toename veroorzaken.

Een hard dossier

Huiselijk geweld blijkt een 'hard dossier'. Zo is van alle bedreigingen en mishandelingen in ons land een kwart te typeren als huiselijk geweld. Verder laat onderzoek zien dat van alle moorden en doodslagen in ons land 34 procent van de slachtoffers om het leven komt door huiselijk geweld. Daarmee is huiselijk geweld de belangrijkste oorzaak van moord en doodslag. Ieder jaar komen er rond de 50 personen om het leven door huiselijk geweld.

Bijzondere relaties

Onderzoek laat zien dat er een relatie is tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling. Dit verband staat bekend als de *cruelty link*. In meer dan de

helft van de gevallen waar sprake is van huiselijk geweld vindt ook dierenmishandeling plaats. Ook blijkt er een verband te zijn tussen kinderen die blootgesteld zijn aan huiselijk geweld en het plegen van dierenmishandeling door kinderen. Dierenmishandeling blijkt verder een sterke voorspeller te zijn voor huiselijk geweld.

Tot slot blijkt – en ook dit is een bijzondere relatie – dat een vijfde (21%) deel van de aangehouden verdachten van moord en doodslag bij de politie bekend is vanwege eerder gepleegd huiselijk geweld.

Het vervolg op hoofdlijnen

In de loop der jaren neemt het percentage slachtoffers dat een aangifte doet van huiselijk geweld af tot 27 procent in 2012. Deze afname heeft vrijwel zeker te maken met het toegenomen aantal – verhoudingsgewijs minder ernstige – geregistreerde incidenten in het BVH.

Zoals bekend, is een aangifte van groot belang voor het vervolg in termen van aanhouding van een verdachte en het insturen van een dossier naar het Openbaar Ministerie. Uit het verdiepende onderzoek blijkt dat het percentage aangehouden verdachten na een aangifte in de loop der jaren eveneens afneemt van 65 procent in 2006 naar 47 procent in 2010.

Uit nadere analyses blijkt verder dat in 2010 in een op de vijf zaken de procedure ‘Wet tijdelijk huisverbod’ wordt gestart. Die aantallen nemen in de loop der jaren toe en sinds de introductie van het huisverbod in 2009 worden er gemiddeld 56 huisverboden per week opgelegd in ons land.

Uit de verdiepende analyse blijkt verder dat na een huiselijk geweld incident – vaak na bespreking in een casusoverleg – vooral doorverwijzingen naar het SHG en andere vormen van hulpverlening volgen. In vier van de tien gevallen waarin sprake is van hulpverlening duurt deze langer dan een jaar.

Het is opvallend dat een derde van de zaken door het Openbaar Ministerie wordt geseponeerd. Het aantal sepots neemt in de loop der tijd ook toe. Veelal is er sprake van geen wettig of onvoldoende bewijs. Tot slot blijkt dat er na een huiselijk geweld incident door het Openbaar Ministerie relatief vaak een proeftijd of een werkstraf wordt opgelegd.

Geraadpleegde bronnen

Ascione, F., C. Weber, T. Thompson, J. Heath, M. Maruyama en K. Hayashi (2007). Battered Pets and Domestic Violence Animal Abuse Reported by Women Experiencing Intimate Violence and by Nonabused Women. *Violence against Women*, 13(4), pp. 354-373.

Baldry, A. (2005). Animal abuse among preadolescents directly and indirectly victimized at school and at home. *Criminal Behavior & Mental Health*, 15(2), pp. 97-110.

Becker, K.D., J. Stuewig, V.M. Herrera en L.A. McCloskey (2004). A Study of Firesetting and Animal Cruelty in Children: Family Influences and Adolescent Outcomes. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43, pp. 905-912.

Carlisle-Frank, P., J. Frank en L. Nielsen (2004). Selective battering of the family pet. *Anthrozoös*, 17(1), pp. 26-42.

Comijs, H.C., C. Jonker, A.M. Pot en J.H. Smit (1996). *Agressie tegen en benadeling van ouderen: Een onderzoek naar ouderen mishandeling*. Amsterdam: Instituut voor Extramuraal Geneeskundig Onderzoek, Vakgroep Psychiatrie, Vrije Universiteit.

Currie, C. (2006). Animal cruelty by children exposed to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 30(4), pp. 425-435.

Dijk, T. van, S. Flight, E. Opperhuis en B. Duesmann (1997). *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering.

Faver, C. en E. Strand (2003). To Leave or to Stay?: Battered Women's Concern for Vulnerable Pets. *Journal of interpersonal violence*, 18(12), pp. 1367-1377.

Ferwerda, H. (2004). *Huiselijk geweld: De voordeur op een kier. Omvang, aard en achtergronden in 2004 op basis van landelijke politiecijfers*. Dordrecht.

Ferwerda, H. (2006). *Binnen zonder kloppen. Omvang, aard en achtergronden van huiselijk geweld in 2005 op basis van landelijke politiecijfers*. Dordrecht.

Ferwerda, H. (2007). *Met de deur in huis. Omvang, aard, achtergrondkenmerken en aanpak van huiselijk geweld in 2006 op basis van landelijke politiecijfers*. Dordrecht.

Ferwerda, H. (2008). *Huiselijk geweld gemeten. Cijfers 2007*. Arnhem: Bureau Beke.

Ferwerda, H. (2009). *Huiselijk geweld gemeten. Cijfers 2008*. Arnhem: Bureau Beke.

Ferwerda, H., N. van Hasselt, T. van Ham en L. Voorham (2012). *De juiste snaar. Professionals met een publieke taak en de omgang met overlast, agressie en geweld als gevolg van alcohol en/of druggebruik*. Utrecht/Arnhem: Trimbos-Instituut/Bureau Beke.

Garnier, W. en M. Enders-Slegers (2012). *Huiselijk geweld en dierenmishandeling in Nederland. Een verkennend onderzoek naar de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling onder vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld*. Zwolle: Kadera aanpak huiselijk geweld.

Hardeman, M. (2012). *Huisje, boompje, beestje. Een onderzoek naar het verband tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld in binnen en buitenland*. Masterscriptie, Amsterdam: Vrije Universiteit.

Hardeman, M. (2013). De cruelty link op papier en in de praktijk. Een onderzoek naar de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. *PRO-CES*, (92)4, pp. 266-277.

- Koenraadt, F. en M. Liem (2010). Fataal Huiselijk Geweld. *Justitiële Verkenningen*, 36(8), pp. 100-114.
- Leiden, I. van en H. Ferwerda (2011). *Moord en doodslag en de relatie met huiselijk geweld*. Arnhem: Bureau Beke.
- Nieuwenhuis, A. (2009). Jong gezien, oud gedaan Kinderen als getuige van huiselijk geweld. *Secondant, Tijdschrift van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid*, 23(5), pp. 26-29.
- Nieuwenhuis, A. & H. Ferwerda (2010). *Tot de dood ons scheidt. Een onderzoek naar de omvang en kenmerken van moord en doodslag in huiselijke kring*. Arnhem: Bureau Beke.
- Sousa, C., T.I. Herrenkohl, C.A. Moylan, E.A. Tajima, J.B. Klika, R.C. Herrenkohl en M.J. Russo (2011). Longitudinal Study on the Effects of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence, Parent-Child Attachments, and Antisocial Behavior in Adolescence. *Journal of interpersonal violence*, 26(1), pp. 111-136.
- Strand, E. en C. Faver (2005). Battered Women's Concern for Their Pets: A Closer Look. *Journal of family social work*, 9(4), pp. 39-58.
- Tallichet, S. en C. Hensley (2009). The Social and Emotional Context of Childhood and Adolescent Animal Cruelty: Is There a Link to Adult Interpersonal Crimes? *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 53(5), pp. 596-606.
- Thompson, K. en E. Gullon (2006). An Investigation into the Association between the Witnessing of Animal Abuse and Adolescents' Behavior toward Animals. *Society & Animals*, 14(3), pp. 221-243.
- Veen, H. van der en S. Bogaerts (2010). *Huiselijk geweld in Nederland: overkoepelend synthese-rapport van het vangst-hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010*. Den Haag, WODC.

Wisselink, I. (2004). Ouderenmishandeling, de stand van zaken. Wat is het en wat doen we er aan? *Denkbeeld*, 16, pp. 106-107.

Wolfe, D.A., C.V. Crooks, V. Lee, A. McIntyre-Smith & P.G. Jaffe (2003). The Effects of Children's Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis and Critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), pp.171-187.

Wolzak, A. (2009). *Kindermishandeling: signaleren en handelen: basisinformatie voor mensen die werken met kinderen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Documenten

Bureau Jeugdzorg, Politie en Openbaar Ministerie (2011). Protocol meldingen kindermishandeling door Bureaus Jeugdzorg bij de Politie en Openbaar Ministerie.

Concern Informatiemanagement Politie (2004). Functionele specificaties informatievoorziening huiselijk geweld Fase 1. Meppel.

Kamerstukken II (2013). Memorie van toelichting bij de Jeugdwet.

Kamerstukken II (2012–2013). 33 400 XVI, nr. 14

Ministerie van Justitie (2002). *Privé geweld – Publieke zaak*. Den Haag.

Wet op de Jeugdzorg (2005).

Websites

www.cbs.nl

www.huiselijkgeweld.nl

www.huiselijkgeweldwb.nl

www.nji.nl

www.rijksoverheid.nl

Bijlage 1

Soorten huiselijk geweld en maatschappelijke klassen

Soort	Omschrijving	Code
Seksueel	Aanranding	F522
	Incest/afhankelijkheid/wilsonbekwame	F526
	Overige zedenmisdrijven	F523
	Pornografie	F525
	Sexueel misbruik kinderen (geen incest)	F527
	Verkrachting	F521
	Kinderpornografie	F5291
	Kinderprostitutie	F5292
Lichamelijk	Doodslag/moord	F540
	Euthanasie	F541
	Illegale abortus	F543
	Overige misdrijven tegen het leven	F542
	Openlijke geweldpleging tegen personen	F12
	Gijzeling/ontvoering	F532
	Overige misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid	F531
	Eenvoudige mishandeling	F550
	Overige mishandeling	F552
	Schietpartij (zonder vervolg)	E10
	Schietpartij (zonder vervolg)	E11
	Steekpartij (zonder vervolg)	E15
	Zware mishandeling	F551
	Bedreiging	Bedreiging
Belaging	Overlast stalker (zonder vervolg)	E391
	Stalking	F533
Psychisch	Ruzie/twist (zonder vervolg)	E16
	Chantage / afpersing	A82
	Vernieling overige objecten	C40
	Huiselijke twist (zonder vervolg)	E13
	Overtreding huisverbod	F95
	Huisvredebreuk	F15
	Overlast door gestoord/overspannen persoon	E33
	Belediging	F51
	Poging tot zelfdoding	E14

Bijlage 2

Instructie verdiepend onderzoek

Zoals bekend, wordt er op dit moment door alle politieregio's meegewerkt aan een landelijk onderzoek naar huiselijk geweld. Voor een deel worden daartoe algemene gegevens gebruikt die door uw regio al zijn aangeleverd in de landelijke GIDS-kubus.

Daarnaast werken alle regio's mee aan een diepgaander onderzoek. In dit onderzoek willen we met betrekking tot incidenten huiselijk geweld meer zicht krijgen op achtergronden en kenmerken van verdachten, slachtoffers en getuigen en over de processen die na een incident binnen en buiten de politie plaatsvinden.

Voor het verdiepende onderzoek heeft u een lijst met BVH-nummers ontvangen die door u onderzocht dienen te worden. Het is de bedoeling dat er voor ieder incident drie vragenlijsten worden ingevuld.

1. Een vragenlijst door de politie
2. Een vragenlijst door de hulpverlenende organisaties
3. Een vragenlijst door het Openbaar Ministerie

Instructie

Wilt u zo vriendelijk zijn om per incident de volgende handelingen uit te voeren:

- Print de mutatie met het bijbehorende BVH-nummer uit en lees deze goed door.
- Print deze pdf (de drie vragenlijsten) uit.
- Heel belangrijk is dat u voor de drie vragenlijsten het basisblok invult.
- U vult de vragenlijst voor de politie in.
- Zet tegelijkertijd de twee andere lijsten (vragenlijst voor de hulpverlenende organisaties en vragenlijst voor het Openbaar Ministerie) uit bij de contactpersonen in uw netwerk (bijvoorbeeld via het Veiligheidshuis) met het verzoek om deze lijsten binnen 4 weken in te vullen en aan u terug te sturen.

NB: Het is belangrijk om zelf de regie te houden over het uitzetten van de lijsten. Als er bijvoorbeeld sprake is van hulpverlening door de reclassering en een andere instantie kunnen beiden over informatie beschikken. In sommige gevallen is de informatie ook bij het Steunpunt Huiselijk geweld aanwezig.

Vragen

Neem bij vragen of twijfels contact op met de helpdesk: Henk Ferwerda.
h.ferwerda@beke.nl | 026 443 8619

Insturen

Wilt u de ingevulde vragenlijsten toesturen aan:
Landelijk Programma Huiselijk Geweld en de Politietaak
Eltjo Lenting | Postbus 30071 | 6803 AB Arnhem

Bijlage 3

Incidenten huiselijk geweld in BVH tussen 2010 en 2012

Tabel 1 – Huiselijk geweld naar soort en overige in 2010, 2011 en 2012 in absolute aantallen

	2010	2011	2012
Bedreiging	10.440	9.728	10.425
Belaging	2.493	3.841	3.887
Lichamelijk	21.836	20.736	20.592
Psychisch	46.677	48.055	51.575
Seksueel	3.342	3.178	3.189
Overig	12.393	6.329	5.873
Totaal	97.181	91.869	95.541

Tabel 2 – Huiselijk geweld naar soort in 2010, 2011 en 2012 in percentages (zonder overig)

	2010	2011	2012
Bedreiging	12,3	11,4	11,6
Belaging	2,9	4,5	4,3
Lichamelijk	25,8	24,2	23,0
Psychisch	55,1	56,2	57,5
Seksueel	3,9	3,7	3,6
Totaal	100,0	100,0	100,0

Tabel 3 – Slachtoffers, getuigen en verdachten naar sekse in 2010, 2011 en 2012 in percentages

	2010	2011	2012
Slachtoffers			
Vrouw	75,2	75,2	75,5
Man	24,8	24,8	24,5
Getuigen			
Vrouw	50,0	50,4	50,3
Man	50,0	49,6	49,7
Verdachten			
Vrouw	8,7	9,0	8,7
Man	91,3	91,0	91,3

Tabel 4 – Slachtoffers naar leeftijd in 2010, 2011 en 2012 in percentages

	2010	2011	2012
Slachtoffers			
0 tot 6 jaar	3,7	3,5	3,2
6 tot 12 jaar	4,5	4,1	3,9
12 tot 18 jaar	9,1	8,3	8,2
18 tot 25 jaar	17,4	18,2	17,6
25 tot 35 jaar	22,4	23,3	24,0
35 tot 45 jaar	21,5	20,9	21,2
45 tot 55 jaar	14,1	14,4	14,3
55 tot 66 jaar	5,2	5,3	5,5
66 jaar en ouder	2,1	2,0	2,1

Tabel 5 – Getuigen naar leeftijd in 2010, 2011 en 2012 in percentages

	2010	2011	2012
Getuigen			
0 tot 6 jaar	10,2	11,5	11,9
6 tot 12 jaar	10,1	10,3	10,4
12 tot 18 jaar	13,7	13,3	13,1
18 tot 25 jaar	15,0	14,7	14,9
25 tot 35 jaar	14,6	14,0	14,6
35 tot 45 jaar	15,1	14,9	14,3
45 tot 55 jaar	12,8	12,8	12,8
55 tot 66 jaar	6,1	6,1	6,0
66 jaar en ouder	2,2	2,5	2,2

Tabel 6 – Verdachten naar leeftijd in 2010, 2011 en 2012 in percentages

	2010	2011	2012
Verdachten			
0 tot 6 jaar	0,0	0,0	0,0
6 tot 12 jaar	0,1	0,0	0,0
12 tot 18 jaar	5,3	5,0	4,5
18 tot 25 jaar	19,3	19,3	19,1
25 tot 35 jaar	27,8	28,2	28,8
35 tot 45 jaar	26,8	26,2	25,5
45 tot 55 jaar	15,5	15,7	16,1
55 tot 66 jaar	4,2	4,5	4,8
66 jaar en ouder	1,1	1,1	1,2

Tabel 7 – Leeftijdsverdeling slachtoffers van seksueel huiselijk geweld in 2012 in absolute aantallen

2012	
Seksueel huiselijk geweld	
0 tot 6 jaar	166
6 tot 12 jaar	252
12 tot 18 jaar	371
18 jaar of ouder	299
Totaal	1.088

In dit rapport wordt verslag gedaan van onderzoek naar de omvang, aard en achtergronden van huiselijk geweld. Daarbij is er niet alleen aandacht voor de kenmerken van de huiselijk geweld incidenten, maar ook voor de slachtoffers, getuigen en verdachten.

Voor het eerst sinds de introductie van het bedrijfsprocessensysteem (BVH) worden in dit rapport politiecijfers met betrekking tot huiselijk geweld gepresenteerd. Dit gebeurt over de periode 2010 tot en met 2012. Verder wordt er in dit rapport verslag gedaan van een verdiepend onderzoek naar 322 incidenten huiselijk geweld. Daarbij is gekeken naar achtergronden, kenmerken en de afhandeling door de politie, de hulpverlening en het openbaar ministerie.

Tot slot wordt er nader ingezoomd op een viertal belangrijke onderwerpen. Het betreft kindermishandeling, ouder(en)mishandeling, de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling en dodelijk huiselijk geweld.

ISBN 978-90-75116-88-5

9 789075 116885 >